حکومەتا هەرێما کوردستانێ - عیراق
وەزارەتا پەروەردێ
رێڤەبەریا گشتی یا پرۆگرام و چاپەمەنییا

پەروەردەیا ئیسلامی و ئاییناسی

بۆ پۆلا دوازدێ ئامادەیی

بەرهەڤکرنا
لیژنەیەکێ ل وەزارەتا پەروەردەیێ

هاتییە کرمانجیکرن ژلایێ
تەحسین ئیبراهیم دۆسکی | ئیسماعیل تاها شاهین

پێداچوونا زمانی
خواجە طە شاهین

پێداچوونا زانستی
عبدالجبار محمد شریف

چاپا دووێ | ٢٧١٥ کوردی | ٢٠١٥ زایینی | ١٤٣٦ مشەختی

سەرپەرشتێ زانستی یێ چاپێ: خواجە طە شاهین

سەرپەرشتێ هونەری یێ چاپێ: عثمان پیرداود کواز - سعد محمد شریف صالح

تایپکرن: تەحسین ئیبراهیم دۆسکی

دیـزاین: عـدنان أحمد خالد

بـــەرگ: ئاری محسن أحمد

پێشگۆتن

مامۆستا و قوتابیێن خوەشڤی، کتێبا ل بەر دەستێن هەوە، پرۆگرامێ بڕیار پێ داییێ بابەتێ (پەروەردەیا ئیسلامی و ئایینناسی)یە، یێ پۆلا دوازدە یا ئامادەیی و قۆناغا سێیێ یا خواندنا پیشەیی. ئەڤ پرۆگرامە، د وارێ گۆتنا ڤی بابەتیدا، وەک پێگاڤەکا مەزن دئێتە هەژمارتن، کو ژ بەرێ وەزارەتا پەروەردەیا حکوومەتا هەرێما کوردستانێڤە هاتییە ئاڤێتن، چونکی ئەڤە گەلەک سال بوون، ئەڤ بابەتە د بن بارێ پرۆگرامەکی کلاسیکییێ کەڤندا بوو، کو نەدشیا ئارمانجا گۆتنا ڤی بابەتی بهنگێڤت، ژ بەر هندێ، پشتی جهئینانا گەلەک ڤەکۆلانێن مەیدانی ژ بەرێ پسپۆرێن ڤی بابەتیڤە، وەزارەتا پەروەردەیا حکوومەتا هەرێما کوردستانێ، ب پێدڤی دیت، کو پرۆگرامەکی نوو بۆ ڤی بابەتی بێتە دارێتن، د گەل پێشکەڤتنا جڤاکی بگونجت و ڕێنیشاندەر و ڕێبەر بت بۆ قوتابیێن مە یێن خوەشڤی، دا پێ ڕاستییا دینێ خوە یێ پیرۆز ناس بکەن.

ب خواندن و ڤەخواندنا بابەتان، ڕۆن و ئاشکەرا دبت، کو بابەت ب شێوازەکی هەڤچەرخ هاتینە بەرهەڤکرن و ل بەر دگەڕن چاڤەکی ڤەکری و ڕۆن و بێ گرێ بۆ قوتابییان دورست بکەن و وان بپارێزن ژ تێنەگەهشتنا نەڕاست و ب کێماسی د دەرهەقێ ئیسلامێدا، وەک دینێ باراپتر ژ خەلکێ جڤاکا مە.

هەروەسا ژ بۆ بەرچاڤکرنا بابەتان ژی، ڕێکا نووژەنکرنێ ژی هاتییە گرتن، و ل دووماهییا هەر بابەتەکێ ژی، کۆمەکا پێشنیار و دان و ستاندن و پسیاران هاتینە هلێخستن، دا قوتابی پشکدارییێ د دەولەمەندکرنا وانەیاندا بکەن، و ب تنێ وەک ئەرکەکی قوتابخانەیا خوە نەچنە د پۆلاندا، بەلکو مەرەما وان مفاوەرگرتن و پەروەردەبوون و بلندکرنا ئاستێ هشیارییێ بت. ئەم پشتڕاستین کو ئەڤ پرۆگرامە، دێ بتە ئێک ژ پرۆگرامێن پێشکەڤتی، نە ب تنێ ل عیراقێ، بەلکو ل ڕۆژهلاتا ناڤین ژی، و ڕۆلێ وی، د ڕاستا بلندکرنا ناڤ و دەنگێ هەرێمێدا، د پێشڤەبرنا سەمتا هزر و بیرا چاکسازیدا، د ئاخ و کاخا هزرا ئیسلامی و پرۆگرامێ ئایینیدا، د ناڤەندێن خواندنێدا، دێ گەلەک بت.. هیڤیدارین مامۆستا ژی، وەسا بەرێ خوە بدەنە ڤی بابەتی، کو ڕۆلەکی مەزن هەیە، د پەروەردەکرن و پارستنا پێناسەیا بابکێن نوو و ڤەکرنا ئاسۆیەکا نوو د سینگێ واندا، و هەر د ڤی وار و دەراڤیدا، مامۆستا ب گرنگی و

پووتەپێکرن بابەتێن ڤی پرۆگرامی بدەنە قوتابییان، و ب دلسۆزی بارێ ل سەر ملێ خوە ڕابکەن.. و مە پێ خوەشە، ڤان چەند خالان ژی، وەک ڕێنیشادان و هێسانکاری، دانیینە بەر چاڤێن مامۆستایێن خوە یێن هێژا و ڕێزدار:

١- پشککرنا بابەتان بۆ چەند وانەیان، تنێ بۆ بارسڤکاتییا مامۆستایانە، گەلەک ئاساییە، دەمێ گۆتن و تەمامکرنا بابەتی، سینۆرێن ڤێ پشککرنێ بێنە شکاندن.

٢- مامۆستا بۆ هەر وانەیەکا نوو، بەری هەر تشتەکێ داخوازێ ژ قوتابییان بکەت کو وەک ئەرک خوە بۆ بەرهەڤ بکەن، و ژ ڕێڤە د پۆلێدا، ب ڕێکا هندەک پسیاران، پشکدارییێ د گۆتنا وانەیێدا بکەن، و پاشێ ژ نوو مامۆستا وانەیێ شرۆڤە بکەت.

٣- مەرەم ژ نەهێلانا ژ بەرکرنێ، دوورخستنا قوتابییە ژ تەلقین و بێزارییێ، ژ بەر هندێ، نابت د ئەزموونان‌دا پسیارێن ب زەحمەت و گران بێنە ئینان و قوتابی پێ بێتە ترساندن، چونکی مەخسەد ژ ڤێ وانەیێ پەروەردەکرنا قوتابییە، نە ترساندنا وی.. لەو باشترە پسیارێن ئەزموونان ژ ڤان جوونان بن: خەلەت و ڕاست و ڕاستکرن و هلبژارتنا بەرسڤا ڕاست..

٤- سروشتێ بابەتان وەسا دخوازت، کو مامۆستا باش خوە بۆ بەرهەڤ بکەن، و مە گومان نینە، کو ئەو ژی ڤێ یەکێ ب خەم وەردگرن.

٥- هیڤیدارین کو ڕێڤەبەرێن قوتابخانەیان، بۆ گۆتنا ڤی بابەتی، و ب ڕێکا دەستنیشانکرنا مامۆستایێ پسپۆر و خودان شیان، خەمسارییێ نەکەن، چونکی سیاسەتا نوویا پەروەردەیی یا حکوومەتا هەرێمێ، پووتەدانە ب پەروەردەکرنا بەرەبابکێن ڤێ هەرێمێ.

٦- پێدڤییە مامۆستا گرنگییێ بدەنە وان پسیار و دان و ستاندنێن ل دووماهییا هەر وانەیەکێ هاتینە دانان، ب مەرەما هاندان و لڤاندنا مەژییێ قوتابییان و ڕەهوانکرنا وان ل سەر هزرکرن و دان و ستاندن و شرۆڤەکرنێ، کو بێگومان د ڤی کاریدا، دێ د بابەتێن دی یێن خواندنێدا مفادار بن.

خودێ هاریکارێ مە هەمییان بت

سەرپەرشتیارێ زانستی

وەرزێ ئێکێ

﴿وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾

(طه ١١٤)

پشکا ئێکێ

باوەرناسی

قال تعالى :

((انّا نحن نزَّلنا الذّكر وانّا لَهُ لَحَافِظون))

(الحجر ٩)

وانەیا ئێکێ

باوەری و ب ڕامانخستنا ژیانێ

ئێک ژ ئەرکێن سەرەکی یێن باوەرێ، و یێن دینی ب گشتی، و دینێ ئیسلامێ ب تایبەتی – وەک پەیاما خودێ یا دووماهییێ بۆ مرۆڤی– ئەوە: مەعنایێ بدەتە ژیانێ، و مرۆڤی ژ هەستکرنا بێ ئارمانجییا ژیانێ ڕزگار بکەت، و ئەڤ ڕۆلێ باوەری و ئایینی ل ڤی سەردەمی، کو دەمێ زانین و پیشەسازییێیە، زێدەتر بوویە؛ چونکی ل ڤی دەمی پتر ژ هەر دەمەکێ دی مرۆڤی هەوجەیی ب هندێ هەیە ئەو هەست ب مەعنەدارییا ژیانا خوە بکەت، و – وەکی قورئان دبێژت– خوە ژ بیر نەکەت، و ڤی ڕۆلێ باوەری و ئیسلامێ ئەم د چەند خالەکاندا دێ بەرچاڤ کەین:

ئێکەمین پێتڤییا مرۆڤی ب دینی ژ ڤی لایێڤە ئەوە، ئایین کێم و کاسێن مرۆڤی یێن سروشتی ڤەدکۆلت، و ئەم هەمی دزانین کو کێم و کاسی پشکەکە ژ سروشتێ مرۆڤی، و ژێ نائێتە جوداکرن، و هزرکرنەکا مەزن پێ نەڤێت هەتا بۆ مە ئاشکەرا ببت کو مە شیانا کۆنترۆلکرنا هندەک ژ وان بار و دۆخان نینە، یێن کو مە نەرحەت دکەن، و هندەک جاران هەستەکێ نەرێنی (سلبی) ل نک مە پەیدا دکەن، و مە تووشی خەمۆکی و ترس و هەستا نەئارامییا دەروونی دکەن.

هەر وەسا هندەک ڕوودان د وێنەیێ جەنگ و شکەستن و هەژاری و نەخوەشییێدا هەنە بەردەوام بیرا مە ل لاوازی و بەرتەنگیا ژیانێ دئیننەڤە، و ئارامی و ڕحەتییا دەروونی و گیانی ل نک مرۆڤی ناهێلن.

گەلەک کەس هەنە ژ بەر ڕەفتارێ وان یێ نەرێنی، و هەستکرنا وان ب نەشیانا گوهۆڕینا هەلوێستێ کەسێن دی، و مانا ستەمێ یا بەردەوام، و نەبوونا دادوەرییێ د ژیانێدا، تووشی دلتەنگی و ئێشانێ دبن. وئەڤە هەمی دبنە سەرەکانییا ژان و نە ئارامییا دەروونی یا وان.

و دەستپێکا هەستکرنا مرۆڤی ب ڤان کێم و کاسان، دبتە دەستپێکا هەوجەییا وی بۆ باوەرێ و زڤڕینا وی ل دینی، و ئەڤ حالە وەکی حالێ وی کەسییە ئەوێ د کۆلانەکێرا دچت، و دەمێ نێزیکی دووماهییا کۆلانێ دبت، ببینت ڕێ گرتییە، و ئەو نەشێت دەرکەڤت، هنگی ئەو دێ سەرێ خوە بلند کەت، و بەرێ خوە بدەتێ کانێ دیوارەکێ وەسا هەیە ئەو بشێت خوە د سەرڕا بهاڤێت و خوە ڕزگار بکەت.. مرۆڤ ژی دەمێ دکەڤتە بەرانبەر دیوارێ شیانێن خوە یێن سینۆردار، بەرێ وی دمینتە ل ئەسمانی، بۆ هندێ کو ئەو هاریکارییا وی بکەت، و ڕێکەکێ بۆ وی ببینت ئەو پێ دەرباز ببت.

ب ڤی ڕەنگی ئێک ژ ئەرکێن سەرەکی یێن باوەرییێ ئەوە ئەو هاریکارییا مرۆڤی بکەت کو ب سەر کێم و کاسێن خوە بکەڤت.

و دەمێ مرۆڤ باوەرییێ ب وی خودایی دئینت ئەوێ دەستهەلاتا وی بێ سینۆر، و دزانت کو ئەو خودایەکێ زانا و زال و خودان شیان و مهرەبان و دادپەروەرە، ئەو ب ڕێکا پشتگرێدانا خوە ب وی خودایی و داخوازکرنا هاریکارییێ ژێ، هەست ب پشتگەرمی و هێز و شیانێ دکەت، و بەرانبەر کێم و کاسان خوە ڕادگرت.

هەستکرن ب ترسێ ژ مرنێ، و نەگەهشتنا هیڤی و ئومێدان، و ژ دەستدانا خوەشڤییان، و هاتنا نەخوەشییان، و ڕەنگێن دی یێن ئێش و نەخوەشییان، مرۆڤی تووشی نەئارامی و دلتەنگییێ دکەن، و دا کو مرۆڤ بەرگرییا ڤان نەخوەشییان بکەت، و بەرانبەر وان دەستبەردایی نەمینت، دڤێت ئەو ڕامانەکێ بدەتێ، و ب ڕامانخستنا نەخوەشییان، مە ژ ڕەوشەکا نەرێنی بۆ ئێکا ئەرێنی ڤەدگوهێزت، و ئەڤ ئەرکە ئەرکێ باوەری و دینییە ب گشتی.

باوەری و ئیسلام –وەک دین– مە فێری هندێ دکەن کو دبت نەخوەشی ببتە دەلیڤە بۆ تێگەهشتنەکا زێدەتر بۆ ژیانێ، و پاقژکرنا دل و دەروونی، و چوونا بەر ب خودێڤە، و ب دەستڤەئینانا خەلاتەکێ مەزنتر.

باوەردار دزانت کو نەخوەشی هەمی نە خرابییە، و خودایەک هەیە دشێت خوەشییێ بدەت: ﴿وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ﴾ الشعراء/ ٨٠ . ئانکو: خودایێ من ئەوە ئەوێ دەمێ ئەز نەساخ دبم، ئەو من ساخ دکەت.

پسیار:

١- سوود و مفاییێن باوەرییێ بۆ دلرحەتییا مرۆڤی چنە؟

٢- جودایی د ناڤبەرا مرۆڤێ باوەردار و بێباوەردا ل دۆر سەردەرییا د گەل نەخوەشییان چیە؟

دان و ستاندن:

((باوەری ئینان ب ڕۆژا دووماهییێ، و تەرازوویا خودێ یا دادپەروەر، باوەرداری وەسا تێ دگەهینت، کو ئەو تشتێ د دنیاییێدا چێ دبت، تشتەکێ بەروەختە، و جیهانەکا دی هەیە، هەر ئێک تێدا جزایێ کارێ خوە ب دورستی وەردگرت..)) ڤێ گۆتنێ چاوا دێ سەلمینی؟

وانەیا دویێ

باوەری و ئەرێنیبوون د ژیانێدا

ئەرێنیبوون ئانکو: چالاکبوون، و هەستکرنا ب بەرپرسییێ، و بەرێخوەدانەکا گەشبین بۆ ژیانێ، و کارلێکرنا د گەل ئارمانجێ، و بەرەڤاژیا وێ نەرێنیبوونە، کو رامانا خەمساری و رەشبینی و هەست نەکرن ب بەرپرسی و خوەڤەکێشان و شکەستنێ ددەت.

باوەر و ئەرێنیبوون:

ئەگەر باوەرێ جهێ خوە د دلێ کەسەکیدا کر، ئەو دێ وی کەتە خودان هشیارییەکا راست و دورست، و دێ زێندیبوون و گەشبینییێ ل نک پەیدا کەت، و گیانێ نەرێنیبوون و خوەڤەکێشانێ ئێکجار ل نک وی ناهێلت، یان دێ لاواز کەت، و ئەو دێ وی بۆ کارکرن و دان و داهێنان و خەباتێ پالدەت.

باوەر پالدەرەکێ ناڤخوەییە، مرۆڤی بەر ب چاکخوازییێڤە دبەت، و وەلێ دکەت کو ژیانێ وەک دەلیڤە بۆ خوە ببینت، و ژ دەست خوە نەکەت، دا خێرێ بگەهینتە خوە و بنەمال و جڤاکا خوە، و هەر جارەکا باوەرێ ئەڤ رامانە نەدان، دڤێت بزانین کو تێگەهشتنەکا خەلەت یان سستییەک د هزرکرنا مەدا هەیە بۆ باوەرێ.

و ئەم دشێین پەیوەندیا باوەری و ئیسلامێ د گەل ئەرێنیبوونا باوەرداری د ڤێ ژیانێدا ژ دو رەخانڤە بەرچاڤ بکەین:

ئێک – ژ رەخێ دانەپاشا وان بیر و هەست و رەفتارێن د گەل ئەرێنیبوونێ نەگونجن د ژیانا مەدا، ئەوێن کو پێدڤییە هەر ئێک ژ مە دژی وان راوەستت و وان بدەتە پاش.

دو – وان ئەگەر و پالدەر و هەست و بیرێن ئەرێنییا ژیانێ ل نک مە پەیدا دکەن، ئەوێن کو ئیسلام بەرێ مە ددەتێ.

ئێک: ئەگەرێن نەرێنیبوونێ:

بۆ هندێ کو ئەم گەشبین و ئەرێنی بین، و وەسا بمینین، دڤێت ئەم خوە ژ وان پالدەر و ئەگەران رزگار بکەین ئەوێن دبنە ئاستەنگ د ناڤبەرا مە و ئەرێنیبوونێدا، وەکی:

١ – **هەژۆکی و دودلی**: دودلی نیشانا لاوازیا کەسینییا خودانییە، ژ بەر کو ئەو هێز و شیانا دەستپێشخەری و دانا بریارێ ژ مرۆڤی دستینت، و مرۆڤێ ئەرێنی، ئەو کەسە ئەوێ ل دەمێ پێدڤی شیانا بریاردانێ هەبت، و پشتی دانا بریارێ هەژهەژۆک و دودل نەبت، چونکی دودلی گەلەک دەلیڤەیێن چاک و سەرکەڤتنان ژ دەست مرۆڤی دکەت.

٢ – **بێزاری**: بێزاری و بێتاقەتی گەلەک جاران ل نیڤا رێکێ مرۆڤی تووشی شکەستن و پاشڤەچوونێ دکەت، و ئەگەر جارەکێ تو تووشی بێزارییەکا بەروەخت بووی، نابت تو

بهێلی ئەو تێکەلی کار و ئارمانجێن تە ببت، چونکی بێزاری دژمنێ سەرکەڤتنێیە، و ئەگەرا نەهێلانا هێزا مرۆڤییە، و رێکە بۆ ژ دەستدانا ئارمانجێن مەزن د ژیانێدا.

٣ – **تەنبەلی** : تەنبەلی ژ ئەگەرێن شکەستن و خەمساری و زەعێکرنا دەمی و هەژاری و خوسارەتی و پاشکەڤتنێیە، لەو دڤێت مرۆڤێ باوەردار خوە ژێ دوور بێخت، و تەنبەلی د پەرستنێدا سالۆخەتێ دوروویانە، وەکی ئەڤ ئایەتا پیرۆز دبێژت: ﴿ إِنَّ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ يُخَـٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَـٰدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ النساء/١٤٢، ئانکو: دورووویان دڤێت خودێ بخاپینن، دەمێ باوەرییێ ئاشکەرا دکەن و کوفرێ ڤەدشێرن، و ئەو ب خوە خودێ وان دخاپینت دەمێ جزایێ وان ل دووڤ کارێ وان ددەتە وان، و دەمێ ئەو رادبن دا نڤێژێ بکەن، ئەو ب تەنبەلی و سستی رادبن.. و پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) دبێژت: ((اللّهم إنّي أعوذ بك من الكسل)) خودایێ من، ئەز خوە ب تە دپارێزم ژ تەنبەلییێ.

د قورئانێدا هەردەم بەحسێ باوەرێ د گەل کار و خەبات و خوەوەستاندنێ دئێتەکرن، چونکی باوەر و تەنبەلی دو تشتێن هەڤدژن، و د گەل یەکدو کۆم نابن، پێشەوا عەلییێ کورێ ئەبوو تالب (خودێ ژێ رازی بت) دبێژت: ((تەنبەلی کلیلا بەختڕەشییێیە، ب رێکا تەنبەلییێ خیزانی و زیان و تێچوون پەیدا دبن)).

٤– **شەرمینی**: شەرمینی ئێشەکە ئیرادەیا مرۆڤی لاواز دکەت، و نەخوەشییەکە هزرکرنا ئەرێنی ل نک مرۆڤی دکوژت، ئەو هزرا خودانێ خوە ب عەقلداری بۆ پێشڤە دبەت، شەرمینی ئێکا هند ژ مرۆڤی چێ دکەت کو ئەو داخوازا مافێ خوە نەکەت، و ب ئاشکەرایی دەربرینێ ژ بیر و بۆچوونێن خوە نەکەت، و چارەیا شەرمینییێ ئەوە مرۆڤی باوەری ب خوە هەبت، و شانازییێ ب کەسینیا خوە بکەت، و وەک کەسەکێ ئەرێنی بزاڤێ بکەت، و ل ڤێرێ ئەم دێ نموونەیەکێ ل سەر باوەری و شانازی ب خوە کرنێ ئینین، ئەو ژی هەلوێستێ هەڤالێ پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) ربعییێ کورێ عامرە (خودێ ژێ رازی بت) دەمێ ب نوێنەراتییا موسلمانان چوویە نک مەزنێ ساسانییان، گاڤا وی گۆتییێ: ئارمانجا هەوە چیە؟ و بۆ چ هوون هاتینە؟ وی ب پشتڕاستی و ب شانازیڤە گۆت: ((ئەم هاتینە خەلکی ژ کۆلەتییا مرۆڤان ڤەگوهێزینە بەنداتییا خودایێ مەزن، و ژ زۆرداریا ئایینان ڤەگوهێزینە دادپەروەرییا ئیسلامێ، و بەرێ وان ژ تەنگاڤییا دنیایێ بدەینە بەرفرەهییا دنیایێ و ئاخرەتێ)).

٥- **پاشخستنا كارى**: مەبەست ژ پاشخستنا كارى ئەوە، كار ل دەمێ خوە نەئێتەكرن، و كارێ ئەڤرۆ بۆ سوبەهى بێتە گیرۆكرن، و ئەڤە نیشانا بێخەمى و لاوازییا گیانێ بەرپرسى و نەمجداهییێیە د ژیانێدا، گرنگە هەر ئێک ژ مە بزانت كو ژیان كاروانێ خوە بەردەوام ددەتە ڕێ و خوە ل كەسێ ناگرت، و هەر كەسەكێ خوە ژێ پاش بێخت، دێ ڤەمینت و زیاندار بت، و ئەڤە نە سالۆخەتێ خودانباوەرێ هشیارە، چونكى باوەردار كەسەكێ ئەرێنییە، و نە ب تنێ ئەو ب پاشخستنا كارى ڕازى نابت، بەلكو ئەو ب هزرا بەرەبەزینكێ بەرێ خوە ددەتە ژیانێ، و هەردەم بەرێ وى لێیە كانێ چاوا دێ سەركەڤتنەكا زێدەتر و باشتر ب دەست خوە ئێخت، و خودایێ خوە ژ خوە ڕازى كەت، خودایێ مەزن داخواز ژ مە كرییە كو د مەسەلەیا كرنا چاكییاندا گیانێ بەرەبەزینكێ ل نك مە هەبت، دەمێ دبێژت: ﴿ وَسَارِعُوٓاْ إِلَىٰ مَغۡفِرَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ وَجَنَّةٍ عَرۡضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ أُعِدَّتۡ لِلۡمُتَّقِينَ﴾ آل عمران/١٣٣، ئانكو: هوون ب گوهدارییا خودێ و پێغەمبەرێ وى، لەزێ بكەن دا لێبۆرینەكا مەزن ژ نك خودایێ خوە ب دەست خوەڤە بینن، و بەهەشتەكا ل فرەهییا ئەسمانان و ئەردى، كو خودێ بۆ تەقواداران ئامادەكرییە، ژ كیسێ خوە نەبن.

پسیار:

١- ڕۆلێ باوەرێ د ئەرێنیبوونا مرۆڤیدا چیە؟

٢- چاوا قورئان باوەردارى پالددەت كو د ژیانێدا ئەرێنى بت؟

٣- گرنگترین ئەگەرێن نەرێنیبوونێ چنە؟

دان و ستاندن:

ژ سالۆخەتێن باوەردارێ ڕاست ئەوە كو ئەو پێگیرى بەرپرسى و ئەركییە، تو چاوا ڤێ گۆتنێ ب بەلگە دێ سەلمینى؟

ئەرك:

چەند نموونەیەكان ژ دیرۆكا هەڤال و هۆگرێن پێغەمبەرى ل سەر ئەرێنى و شانازى ب خوەكرنێ بێژە.

وانەیا سێیێ

پالدەرێن ئەرێنیبوونێ د ژیانێدا

ئەگەر ئەم باش بەرێ خوە بدەینە ئیسلامێ، و ب شارەزایی د ناڤەرۆکا وێ بگەهین، دێ بینین کو ئەو بۆ ئەرێنیبوونێ گرنگییێ ددەتە گەلەک بها و ڕەفتار و بناخەیان، ژ وان:

١ – ب دیتنا ئیسلامێ بوونەوەر و ژیان ئارمانجدارن، و مرۆڤ هاتییەدان، دا کو وێ ئارمانجێ ب جهـ بینت، و ب ڕەنگەکێ ئەرێنی سەرەدەرییێ د گەل ژیانێ بکەت، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَٰطِلًاۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ ص/٢٧، **ئانکو**: مە ئەسمان و ئەرد و هەر تشتەکێ د ناڤبەرا واندا ژ قەستا نەئافراندینە، ئەو هزرا وانە ئەوێن کافربووین. و ئارمانجداری د ژیانێدا ئەگەرەکا گرنگا ئەرێنیبوونێیە.

٢ – فەلسەفەیا ژینێ د ئیسلامێدا ئەڤەیە: ژین جەڕباندنەکە بۆ ئەنجامدانا باشترین کاران، قورئانا پیرۆز دبێژت: ﴿تَبَٰرَكَ ٱلَّذِي بِيَدِهِ ٱلْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ... ﴿٢﴾﴾ الملك/١-٢، **ئانکو**: یێ

پاک و بلند بت ئەو خودایێ ملکێ دنیایێ وئاخرەتێ د دەستێ ویدا، و ئەو ل سەر هەر تشتەکی خودان شیانە. ئەوێ مرن و ژین داپین؛ دا هەوە بجەرِبینت کانێ کارێ کێ ژ هەوە یێ باشترە.

بزاڤ بۆ پێشڤەچوونێ خەبات و خوەوەستاندنێ دخوازت، و ژیانا باوەرداری تژی هیڤی و ئەرێنیبوون دکەت.

٣ – باوەر ژێدەرێ گەشبینی و ئومێدێیە، چونکی ئەو ل سەر هندێ دئێتە ئاڤاکرن کو مرۆڤی باوەری ب خودایەکێ دلۆڤان هەبت، ئەوێ دلۆڤانییەکا بێ سینۆر هەی، کو ل دەمێ هەوجەیییێ د هەوارا مرۆڤی دئێت، و دەرگەهێ دلۆڤانی و خوەشی و دانێ ل بەر وی ڤەدکەت، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴾ الحجر/ ٥٦،

ئانکو: ژ بلی سەرداچوویان ما کی ژ دلۆڤانییا خودایێ خوە بێ هیڤی دبت؟

٤ – خودایێ مەزن داخوازێ ژ باوەرداران دکەت کو ئەو کاری بکەن و پشتڕاست بن کو خودێ و پێغەمبەر و باوەردار کارێ وان دبینن، دەمێ دبێژت: ﴿وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُۥ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۖ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَـٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَـٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾﴾ التوبة/١٠٥ ، **ئانکو**: ئەی پێغەمبەر، تو بێژە وان: کاری بکەن، پاشی خودێ و پێغەمبەرێ وی و باوەردار کارێ هەوە دێ بینن، و هوون دێ ئێنە زڤراندن بۆ نک خودایێ زانا ب تشتێ بەرچاڤ و نەبەرچاڤ، و ئەو دێ بۆ هەوە بێژت کانێ هەوە چ دکر. و ب جهئینانا ڤێ فەرمانێ بڕیاردانا ئەرێنیبوونێیە.

٥ – د چەند ئایەت و فەرمۆدەیاندا هاتییە کو باوەری و کۆمەکا هەلوێست و چالاکییان پێکڤە دگرێداینە، و دڤێت باوەردار کاری بۆ هندێ بکەت کو وان هەلوێست و چالاکییان ل نک خوە پەیدا بکەت، وەکی خودایێ مەزن گۆتی: ﴿وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَـٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ﴾ التوبة/٧١ ، **ئانکو**: مێرێن باوەردار و ژنێن باوەردار هاریکارێن ئێکدونە، فەرمانێ ب چاکییێ دکەن و خرابییێ پاشڤە دبن.

و ئیمام ئەحمەد ژ پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) ڤەدگوهێزت، دبێژت: ((من رأى منكم منكرا فليغيره بيده ، فإن لم يستطع فبلسانه ، فإن لم يستطع فبقلبه ، وذلك أضعف الإيمان)). **ئانكو**: هەچییێ ژ هەوە خرابییەکێ ببینت بلا ب دەستێ خوە بگوهۆڕت، و ئەگەر نەشیا بلا ب ئەزمانێ خوە بگوهۆڕت، و ئەگەر نەشیا، بلا ب دلێ خوە حەز ژ وی کارێ نەدورست نەکەت. بێ گومان دڤێت ئەو ڤێ چەندێ ب شارەزایی و حیکمەت بکەت، و ئەڤ فەرمۆدە هندێ دگەهینت کو نابت باوەردار بەرانبەر کارێ خراب بێ هەلوێست بمینت، بەلکو دڤێت ئەو ب زانین و حیکمەت و بێنفرەهییێ کار و بزاڤێ بۆ گوهۆڕینێ بکەت.

٦- خودایێ مەزن باوەرداران پالددەت کو ئەو لەزێ د کرنا خێرێدا بکەن، و د بەر ئێکدوڕا بکەن، چونکی ئەو نیشانا ئەرێنیبوونا مرۆڤییە، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ﴾ **البقرة/١٤٨**. **ئانكو**: هەر ئێکی ڕووگەهەک هەیە بەرێ خوە ددەتێ، ڤێجا هوون لەزێ د کرنا خێراندا بکەن.

قورئان گرنگینەدانێ ب تەخەیا لاواز، و هارینەکرنا وان ژ لایێ جڤاکێڤە، دکەتە نیشانا نەبوونا باوەرێ. و پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) د گۆتنەکا خوەدا باوەرییا باوەرداری ب ئاستێ پشکدارییا ویڤە د چالاکییێن گشتیدا و ب خەمخوارنا وی ژ جڤاکێ گرێددەت، و دبێژت: ((وَمَنْ لَم يَهتَمّ بأمرِ المسلمِين فَلَيسَ مِنهُم)) ئانكو: هەچییێ خەمێ ژ موسلمانان نەخوت ئەو نە ژ وانە. چونکی موسلمان هەمی - وەکی د فەرمۆدەیەکا دیدا هاتی- د ڤیان و دلۆڤانییا خوەدا بۆ ئێکدو وەکی ئێک لەشینە، و ڤەگوهازتنا ڤان بهایان بۆ جڤاکێ گیانەکێ ب هێز یێ ئەرێنی پەیدا دکەت.

٧- ب دیتنا باوەرداری ژیان کۆمەکا دەلیڤەیانە، و پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) داخوازێ ژ موسلمانی دکەت کو ئەو وان دەلیڤەیان ژ دەست خوە نەکەت، دەمێ دبێژت: ((إغتنم خمسا قبل خمس: شبابك قبل هرمك، وصحتك قبل سقمك، وغناك قبل فقرك، وفراغك قبل شغلك، وحياتك قبل موتك)) **نەسائی و بەیهەقی** ژێ ڤەدگوهێزن، **ئانكو**: پێنج تشتان بەری پێنج تشتێن دی ب دەست خوە بێخە: گەنجینییا خوە بەری پیراتییا خوە، و ساخییا خوە بەری نەساخییا خوە، دەولەمەندییا خوە بەری هەژارییا خوە، بەتالییا خوە بەری تو ب شۆل بکەڤی، وژیانا خوە بەری مرنا خوە.

باوەری هەستا گرنگییا دەمی ل نک مرۆڤی پەیدا دکەت، خودایێ مەزن د گەلەک سۆرەتێن قورئانێدا سووند خوارییە کو: تێچوون و زیان بۆ وی مرۆڤییە ئەوێ دەمێ خوە بێی باوەری و کارێ چاک ببۆرینت.

پسیار:

١- ئەو هەلوێست و چالاکی چنە ئەوێن دڤێت باوەردار د ژیانا خوەدا ل نک خوە پەیدا بکەت؟

٢- ئەرکێ موسلمانی بەرانبەر کارێن خراب چیە؟

دان و ستاندن:

هندەک کەس هەنە هزر دکەن کو پاشکەڤتنا جڤاکا موسلمانان ژ بەر هندێیە، چونکی وان باوەری ئینایییە، ل بەر رۆناهییا ڤان وانەیێن تە وەرگرتین، چاوا دێ سەلمینی کو باوەر و تێگەهشتنەکا دورست بۆ ئیسلامێ پالدەرەکێ مەزنە بۆ ئەرێنیبوون و چالاکی و داهێنانێ؟

پشکا دویێ

ئیسلام و پەروەردەیا سیاسی

المفوضية العليا المستقلة للانتخابات

وانەیا چارێ

دادپەروەری

ژ بەرێ وەرە دادی و ڕزگاربوون ژ زولم و زۆرداریێ خەونا جڤاکێن مرۆڤانە، و ئیسلامێ گرنگییەکا مەزن پێدایییە، چونکی ئەو ئێک ژ بهایێن بلند و سەرەکییە، و هەر ژ بەر ڤێ چەندێ، قورئانێ زێدە گرنگی دایە ڤی بهایی، و داخواز ژ باوەرداران کر کو ئەو وی ژ دەست خوە نەکەن، و د ژیانا خوە یا تاکەکەسی و جڤاکی و سیاسی و ئابۆریدا پەیدا بکەن.

ڕامانا دادپەروەریێ:

د دیتنێن هزری و ڕێبازێن فەلسەفی و ڕەوشەنبیری یێن جودادا هەژمارەکا پێناسەیێن ژێکجودا بۆ دادپەروەریێ هاتییەدانان، یەک ژ وان ئەوە: ((**إعطاء كل ذي حق حقه**)) **ئانکو**: مافێ هەر خودان مافەکی بێتەدان. و ل بەر ڕۆناهییا وان هەمی پێناسەیێن بۆ دادپەروەریێ هاتینەدان، ئەم دشێین ب ئاوایەکێ گشتی بێژین: **دادپەروەری ئەو بارودۆخە ئەوێ مرۆڤ تێدا هەست نەکەت کو ستەم لێ دئێتەکرن، یان ماف لێ دئێتە خوارن.**

گرنگییا دادپەروەریێ د ئیسلامێدا:

دادپەروەریێ گرنگییەکا مەزن د ئیسلامێدا هەیە، و ب دیتنا ئیسلامێ هنارتنا پێغەمبەر و کتێبێن ئەسمانی ل درێژییا دیرۆکێ هەر بۆ هندێ بوو کو دادپەروەری د ناڤبەرا مرۆڤاندا بنەجهـ ببت، و زۆرداری نەمینت، وەکی خودایێ مەزن دبێژت: ﴿ لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَأَنزَلۡنَا مَعَهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡمِيزَانَ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ بِٱلۡقِسۡطِۖ ...﴾

الحديد/ ٢٥ ، **ئانکو**: ب ڕاستی مە پێغەمبەرێن خوە ب نیشانان هنارتن و کتێب و تەرازوو مە د گەل وان ئینانە خوارێ، دا مرۆڤ دادییێ بکەن. و پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) د گۆتنەکا خوەدا ئاشکەرا دکەت کو ((**عدل ساعة خير من عبادة ستين سنة**)) **ئانکو**: دادییا سەعەتەکێ ژ پەرستنا شێست سالان باشترە.

دادپەروەری فەرمانەکا خودێیە بۆ بەنییان:

دڤێت هەر باوەردارەک بزانت کو ب دەستڤەئینانا دادییێ و ب جهئینانا وێ، و کار بۆ پەیداکرنا وێ فەرمانەکا خودێیە، ژ بلی کو ئەو داخوازەکا مرۆڤان ب خوەیە ژی، چونکی خودایێ مەزن د قورئانا پیرۆزدا فەرمان ب دادپەروەرییێ ل باوەرداران کرییە، و گۆتییە: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَٱلۡإِحۡسَٰنِ ... ﴾ (النحل/٩٠)، **ئانکو**: خودێ فەرمان ب دادی و قەنجییێ کرییە، لەو دڤێت باوەردار ژی فەرمانێ پێ بکەن.

ژ بەر ڤێ چەندێ نابت بۆ چو کەسان، و ژ بەر چو هێجەت و ئەگەران، ئەو پشت بدەتە ڤی ئەرکێ خوە، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعۡدِلُواْۚ ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰ﴾ المائدة/٨، **ئانکو**: نەڤیانا هەوە بۆ هندەک کەسان، نابت وە ل هەوە بکەت کو هوون دادییێ نەکەن، دادییێ بکەن ئەو نێزیکترە بۆ تەقوایێ.

دەلیڤەیێن دادپەروەرییێ د ئیسلامێدا:

د ئیسلامێدا دادپەروەری تشتەکێ تایبەت نینە بۆ ئالییەکێ دەستنیشانکری د ژیانێدا، بەلکو ئەو هەمی ئالییێن گشتی یێن ژیانێ و دەمێن تاکەکەسی یێن مە ڤەدگرت، مرۆڤ د گەل خوە و د گەل هەڤالێن خوە و د ناڤ بنەمالێ و جڤاکێ هەمییێدا دڤێت یێ دادپەروەر بت، فەرە دادپەروەری د ئالییێ سیاسی و دادوەری و ئابۆری و جڤاکیدا هەبت، و پێدڤییە دەزگەهـ ل سەر بناخە و پیڤکێن وێ بێنە دانان، دا ژیانا گشتی پێ بێتە ئاراستەکرن، ژ بۆ جڤاکەک بێتە ئاڤاکرن، هەمی کەس تێدا رێزێ ل ماف و ئازادییان بگرن، و کەس ژ ستەم و نەهەقی و دەستدرێژییێ نەترست، و مافێ هەر کەسەکی تێدا بێتە پاراستن، و سینۆر بۆ خرابان بێنە دانان. و ل ڤێرێ ب کورتی دێ بەحسێ دەلیڤەیێن دادپەروەرییێ کەین:

ئێك – دەلیڤەیا سیاسی:

دادپەروەرییا سیاسی ئێک ژ گرنگترین رەنگێن دادپەروەرییێیە، کو ئیسلامێ فەرمان پێ دایی، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَٱلۡإِحۡسَٰنِ...﴾ و ئەڤ فەرمانە هەمی دەلیڤەیان ڤەدگرت، ب دیتنا ئیسلامێ فەرمانرەوا (حاکم) ب گرێبەستەکێ و ب رێکا

هلبژارتنێ دەستهەلاتێ وەردگرت، ناڤەرۆکا سەرەکی یا وێ گرێبەستێ ئەوا جڤاک هەمی پشکدارییێ تێدا دکەت، کاری بۆ هندێ دکەت، کو دادپەروەری و ڕێزگرتنا ماف و ئازادییان پەیدا ببت، و د ئیسلامێدا چەسپاندنا دادپەروەرییێ ل ڕێزا ئێکێ دئێت، پاشی تەناهی دئێت.

و ئەڤ تێگەهشتنە بوو زانایەکێ وەکی (**ئبن تەیمییەی**) پالدایی کو بێژت: ((خودێ دەولەتا دادپەروەر ددانت ئەگەر خوە یا کافر بت، و دەولەتا زۆردار ناهێلت ئەگەر خوە یا موسلمان بت، و دنیا د گەل دادی و کوفرێ دمینت بەلێ د گەل زۆرداری و ئیسلامێ نامینت)). و دڤێت ل ڤێرێ ئەم بزانین، کو یا گرنگ ئەوە سیستەمەکا دادپەروەر مە هەبت نە ب تنێ فەرمانڕەوایەکێ دادپەروەر.

دو – **دەلیڤەیا ئابۆری**:

د دەلیڤەیا ئابۆری ژێدا ئیسلامێ گۆتنا خوە هەیە، و هەر خوارنەکا نەهەق بۆ مالی، ئیسلامێ حەرام کرییە، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَلَا تَأۡكُلُوٓاْ أَمۡوَٰلَكُم بَيۡنَكُم بِٱلۡبَٰطِلِ﴾ البقرة/١٨٨ ، **ئانکو**: مالێ ئێکدو ب نەهەقی نەخون. و ئیسلامێ ئەو هەمی کار و ڕەفتار و ئاوا قەدەغە کرن ئەوێن دادی تێدا نەبت، و دڤێت بزانین کو حەرامییا خوارنا مالێ ئێکدو ب نەهەقی نە ب تنێ ل سەر ئاستێ تاکەکەسانە، بەلکو ئەو ل سەر ئاستێ جڤاک و دەولەتێیە ژی، چونکی ئەگەر جڤاک و دەولەت ژیانەکا بەختەوەر بۆ کەس و خێزانان دابین نەکەت، مەعنا ئەو بێدادییێ دکەن، و ب نەهەقی پشک و بارا وان دخون، پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) ئاشکەرا دکەت کو ((**خودێ دانا هند مالی ل سەر دەولەمەندان کرییە ئەرک ، کو تێرا هەژاران بکەت**))، و ئیمام عەلی (خودێ ژێ ڕازی بت) دبێژت: ((د گەل هەر مالەکێ ب حەرامی هاتییە کۆمکرن، هندەک ماف هەنە هاتینە خوارن)).

سێ – **دەلیڤەیا دادوەرییێ**:

جهێنانا دادییێ ژ ئەرکێن سەرەکی یێن دادوەرینە، ئەو ژی ب ڕێکا کارئینانا یاسایێ، و ل بەرچاڤ وەرگرتنا وان ڕێیان ئەوێن پەیوەندیدار ب ڤێ چەندێڤە. و دا دادپەروەرییا دادوەر و یاسایێ پەیدا ببت، دڤێت وەلاتی هەمی بەرانبەر یاسایێ وەکهەڤ

بن، و دادگەهـ خوەسەر و بێلا بت، و دوور بت ژ هەمی ڕەنگێن دەستتێوەردانێن دەرڤەیی، و یاسایەکا دادپەروەر سەردەست ببت.

خودایێ مەزن داخوازێ ژ موسلمانان دکەت، کو ئەو د مەسەلەیا شاهدیێدا ئەو دادییێ بکەن، و چو تشت وان پال نەدەت کو ئەو شاهدییا خوە ب نەهەقی بدەن، خودێ دبێژت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟ أَوْ تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾﴾ النساء/١٣٥، **ئانكو:**

گەلی باوەرداران، هوون ب دادییێ ڕابن، و بۆ کنارێ خودێ شاهدییێ بکەن، ئەگەر خوە ل سەر هەوە ب خوە ژی بت، یان ل سەر دایباب و مرۆڤێن هەوە بت، و ئەوێ هوون شاهدییێ ل سەر ددەن یێ چاوا بت، دەولەمەند بت یان هەژار بت؛ چونکی خودێ چێتر دزانت کا تشتێ بۆ وان باش چییە، ڤێجا بلا دلچوون وتاگیری بەرێ هەوە نەدەتە هندێ، کو هوون دادییێ نەکەن، و ب زمانێ خوە وەربادانێ بێخنە شاهدییا خوە، یان پشتا خوە بدەنە شاهدییێ، هندی خودێیە ب کارێن هەوە یێ شارەزایە.

ژ ڤی ئالیڤە ئیسلامێ گەلەک دەستەبەری (ضمانات) دانایە، دا کو دادپەروەری ب جهـ بێت، و ل سالا بۆری مە بەحسێ وان کربوو، ژ وان:

١- هەر دۆزدارەک دڤێت گۆتنا خوە ب ڕێکا شاهد و بەلگەیان بنەجهـ بکەت.

٢- کەس ب گونەها کەسێ دی نائێتە گرتن.

٣- زۆری و کۆتەکی د وەرگرتنا دانپێدانێدا قەدەغەیە.

٤- دادگەهـ بێلا و خوەسەرە.

٥- هەمی کەس بەرانبەر یاسایێ وەکهەڤن.

پسیار:

– بۆ چ د ئیسلامێدا دادپەروەری یا تایبەت نینە ب لایەکێ تایبەتێ ژیانێڤە؟

دان و ستاندن:

- ((د ئیسلامێدا دادپەروەری بهایەکێ گرنگ و سەرەکییە)) ل دۆر ڤێ چەندێ باخڤە.

- ((خودێ دەولەتا دادپەروەر ددانت ئەگەر خوە یا کافر بت)) ڤێ گۆتنێ ب کورتی ڕۆن بکە.

وانەیا پێنجێ

شوورا

شوورا ژ بهایێن گرنگێن ئیسلامێیە، ژ بەر کو پەیوەندی ب مافێ جودابوون و پشکدارییا سیاسی و جڤاکیڤە هەیە، د قورئان و سوننەتێدا بڕیارا ڤی مافی هاتییەدان، و ژیاننامە و کارێ پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) و هەڤالێن وی شاهدییێ بۆ ددەن، شوورا د ئیسلامێدا بۆ فەرمانڕەوایان ئەرکە، و بۆ وەلاتییان مافە، بەلێ ئەو مافەکێ وەسا نینە دەست ژێ بێنە بەردان، چونکی ئەو نە ب تنێ مافە، بەلکو مافەکێ تێکەلی پێگیرییا موسلمانانە.

شوورا ژ وان بهایانە ئەوێن ژ قورئانێ و سوننەتا پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) هاتینە وەرگرتن، خودایێ مەزن د قورئانێدا بەحسێ سالۆخەتەکێ سەرەکی یێ جڤاکا باوەرداران دکەت و دبێژت:﴿ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾ الشوری/٣٨، **ئانکو**: کارێ وان د ناڤبەرا واندا شوورایە. و پەیڤا (أمر) د ڤێ ئایەتێدا ئیشارەتە بۆ کارێن سیاسی و گشتی یێن جڤاکێ، و ژ ڤێ ئایەتێ ئەڤ مەبەستێن خوارێ دئێنە وەرگرتن:

١- شوورا مافێ گەلییە، و گەلی مافێ هندێ هەیە کو ب ئاوایەکێ گونجایی د گەل سەردەمی ژ ڤی مافی بێبار نەبت.

٢- شوورا نە ب تنێ مافە، بەلکو ئەو مافەکێ گرێدایە ب باوەرییا موسلمانیڤە، و خەسلەتەکا جەوهەری یا تاکێ باوەردار و جڤاکا موسلمانانە، و باوەرییا مە ب شوورایێ ڕامانا هندێ ددەت، کو ئەم ب تاکڕەوی و ستەمێ ڕازی نەبین، و ئەڤە ئێک ژ وان بناخەیانە ئەوێن قورئانێ بنەجهکرین، ژ بەر ڤێ چەندێ ئەم دبینین بەحسێ شوورایێ د قورئانێدا د گەل دوورکەڤتن ژ خرابییان و جهئینانا ئەرکێن ئایینی دئێتەکرن، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿فَٱعۡفُ عَنۡهُمۡ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لَهُمۡ وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِۖ فَإِذَا عَزَمۡتَ فَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُتَوَكِّلِينَ﴾ آل عمـــــــران/ ١٥٩،

ئانکو: تو ل وان نەگرە، و داخوازێ ژ خودێ بکە دا گونەهێن وان ژێ ببەت، وتو د کاروباراندا گۆتنا وان وەربگرە، و ئەگەر دلێ تە ل سەر کارەکی موکوم بوو تو وی کاری بکە، و خوە بهێلە ب هیڤییا خودێ ب تنێڤە، هندی خودێیە حەز ژ وان کەسان دکەت ئەوێن خوە دهێلنە ب هیڤییا ویڤە.

و دا ئەم باش د مەبەستا ڤێ ئایەتێ بگەهین، دڤێت ئەم بزانین کو ئـەو پشتی شـەڕێ (ئوحودێ) ئەوێ موسلمان تێدا شکەستین، هاتبوو خوارێ، و ژ ڤێ ئایەتێ ئـەڤ تشتێن ل خوارێ ئەم تێ دگەهین:

١- پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) پێگیری ب ئـەنجامێ وێ مشێورەتێ کر ئـەوا وی د گـەل هەڤالێن خوە کری، هەر چەندە ئەو بەرەڤاژی بۆچوونا وی ب خوە بوو.

٢- ئەگەرا سەرەکی یا شکەستنا موسلمانان یا لەشکەری ل ئوحـودێ دەرکـەڤتنا هنـدەک سـەحابییان بـوو ژ فـەرمانا پێغەمبـەری (سـلاڤ لـێ بـن) دەمـێ وان چەپـەرێن خـوە بەردایین.

٣- د گەل ئەوا بۆری، خودایێ مەزن و پێغەمبەری (سلاڤ لێ بـن) گازنـدە ژ سـەحابییان نەکر، سەرا وێ شکەستنا ژ بـەر هەلوێستێ وان پەیـدا بـووی، بـەلکو ژ بـەر بهـایێ مەزنێ شوورایێ وەک بها و بناخەیەکێ دەستهەلاتێ د ئیسلامێدا، خودایێ مەزن سەر ژ نوو فەرمان ب شوورایێ ل پێغەمبەری کر، کو دڤێت ئەو هەر د کاروبارانـدا گۆتنـا وان وەربگرت، چونکی بلا خوونا ب دەهـان ژ هـەڤالێن پێغەمبـەری (سـلاڤ لـێ بـن) بڕژت، بەلێ بلا ستوونەکا سیاسی و جڤـاکی یـا جڤاکا موسلمانان نەهـەژت، کو شوورا و دوورکەڤتنە ژ تاکڕەوی و خوەسەپاندنێ.

٤- خودایێ مەزن ب ئاوایێ فەرمانێ ژ پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) دخوازت کو ئەو د کاروباراندا بۆچوون و گۆتنا هەڤالێن خوە وەرگرت، و ئەڤە شوورایێ دکەتە ئەرک بۆ پێغەمبەری و ستوونەکا ژیانا سیاسی و گشتی.

ژ پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) دئێتە ڤەگوهاستن کو دبێژت: ((لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أكثَرُ مَشْوَرَةٍ لأصْحَابِهِ مِنْ رَسولِ الله))، **ئانکو**: کەسێ هندی پێغەمبەرێ خودێ (سلاڤ لێ بن) گۆتنا هەڤالێن خوە وەرنەدگرت هەر چەندە ئەو پێغەمبەر بوو و وەحی بۆ وی دهات، بەلێ د وان هەمی کاروباراندا ئەوێن مشێورەت تێدا دورست، و ل وان هەمی جهان ئەوێن وی وەکی سەرکردەیەکێ سیاسی، یان لەشکەری، یان دادوەر ڕەفتار کربت، وی گۆتنا هەڤالێن خوە وەردگرت، دا ببتە جهێ چاڤلێکرنێ بۆ وان فەرمانڕەوایێن پشتی وی دئێن، و دا ب وان بدەتە ناسین کو ئەگەر بۆ ئێکی دورستبا ب گۆتنا خوە ب تنێ بکەت و شوورایێ ب کارنەئینت، ئەو دا بۆ پێغەمبەرێ خودێ (سلاڤ لێ بن) دورستبت، و ئەگەر ئەڤ چەندە بۆ وی دورست نەبت، بۆ یێن پشتی وی ئێکجار دورست نابت.

دان و ستاندن:

ئەرێ گەل و جڤاکێن موسلمانان دشێن هندەک ئاوا و میکانیزمێن گونجایی بۆ شوورایێ ل دووڤ سەردەمێ وان ب کاربینن؟

ڤێ چەندێ شرۆڤە بکە.

وەكهەڤی

وەكی ل سالێن بۆرین بەحس هاتییەكرن، وەكهەڤی (یەكسانی) ژ بهایێن بلندێن ئیسلامێیە، و ل سەر ڤی بناخەیی ئیسلام ب چو جوداهییێن نەتەوە و قنێت و تەخەیی رازی نابت، و ئەو ب رەنگەكێ وەكهەڤ سەرەدەرییێ د گەل جوداهییێن سورشتی دكەت، دا زۆرداری و جوداكاری پەیدا نەبت، و ئاشكەرایە كو وەكهەڤی د ڤێ ژیانێدا تشتەكێ رەها نینە بەلكو رێژەییە.

- **راماناا وەكهەڤییێ:**

وەكهەڤی ئەوە، مرۆڤ هەمی بەرانبەر یاسایێ وەكی ئێك بن، و جودایی د ناڤبەرا واندا نەئێتەكرن ل سەر بناخەیێ مللەت و زمان و نفش و تەخە و هەر تشتەكێ دی یێ جودابوون و بێدادییێ پەیدا دكەت.

- **بناخە و ژێدەرێن وەكهەڤییێ د ئیسلامێدا:**

بناخەیێ وەكهەڤییێ د ئیسلامێدا، بۆ هندێ دزڤرت كو خودایێ مەزن نفشێ مرۆڤی ژ نەفسەكێ ئافراندییە، وەكی ئەو ب خوە دبێژت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٍ وَٰحِدَةٍ ﴾ (الأعراف/ ١٨٩)، ئانكو: خودایێ مەزنە كو هوون ژ نەفسەكێ ب تنێ ئافراندین. و ژ ڤێ ئایەتێ دئێتە زانین كو:

١- خودایێ مەزن ب تنێ ئافراندەرێ هەمی مرۆڤانە.

٢- هێڤێنێ هەمی مرۆڤان بۆ ئادەمی دزڤرت، و ئادەم -وەكی قورئان دبێژت- ژ ئاخێیە.

و ئەڤە وێ دگەهینت كو مرۆڤ هەمی د بناخەیێ مرۆڤینییێدا وەكهەڤن، و د ڤێ چەندێدا كەس ژ كەسێ باشتر و رەسەنتر و هێژاتر نینە.

پێغەمبەر ژی (سلاڤ لێ بن) د گەلەك گۆتنێن خوەدا ڤێ راستییێ بنەجە دكەت، ژ وان گۆتنان: ((الناس سواسية كأسنان المشط وإنما يتفاضلون بالعافية، والمرء كثير بأخيه، ولا خير في صحبة من لا يرى لك من الحق مثل ما ترى له)) یان ((يا أيها الناس ، إن ربكم واحد ، وإن أباكم واحد ، ألا لا فضل لعربي على عجمي ، ولا لعجمي على عربي ، ولا لأحمر على أسود ، ولا أسود على أحمر ، إلا بالتقوى)).

بوهەیڤی ڤەگوهازتییە، **ئانکو**: مرۆڤ هەمی یەکسانن وەکی دندکێن شەیی، کەس د سەر کەسێرا نینە، یێ عەرەب ژ یێ نەعەرەب باشتر نینە، و یێ سپی ژ یێ ڕەش چێتر نینە، ئەگەر ب تەقوایێ نەبت. و پەیڤا مرۆڤ (الناس) د ڤان فەرمۆدەیاندا مەعنایا خوە هەیە، چونکی ئەو پەیڤەکا گشتییە، و کەس ژ بن دەرناکەڤت.

و ژ بلی ڤێ چەندێ، وەکهەڤییێ د ئیسلامێدا ژێدەر و سەرەکانییێن خوە هەنە، تشتێ ژێ دئێتە وەرگرتن:

١- ئەرکێن ئایینی، ئەرکێ هەمی باوەردارانە بێ جوداهی، و کەس ژ بەر پێک و پایەیەکێ ئایینی، یان جڤاکی، ژ بن ڤان ئەرکان دەرناکەڤت، هندەک ڕەوشێن تایبەت نەبن بارێ هندەک مرۆڤان تێدا دئێتە سڤککرن، وەکی نەگرتنا ڕۆژییێ بۆ مرۆڤێ نەخوەش، یان نەچوونا حەجێ بۆ کەسێ پارە نەبن.. هتد.

٢- د ئیسلامێدا مرۆڤ هەمی بەرانبەری یاسا و دادگەهێ وەکهەڤن، و بەرانبەری شەریعەتی وەکی ئێک سەرەدەری د گەل وان دئێتەکرن، و د ڤێ چەندێدا چو جوداهی د ناڤبەرا دەولەمەند و هەژار و فەرمانڕەوا و کەسەکێ ئاساییدا نینە.

٣- کرنا درووشمێن ئایینی، وەکی: نڤێژا ئەینییێ و حەجێ.. هەمی هندێ دگەهینن کو دووکەڤتییێن ڤی دینی وەکهەڤن، چونکی موسلمان هەمی د گەل جوداهییێن نەژاد و ڕەگەز و مللەت و ئاستێ وان یێ جڤاکی، ب ئێک ڕەنگی و د ئێک دەمیدا ملێن خوە ددەنە ئێک و بەرانبەر خودایێ خوە ڕادوەستن و ڤان درووشمان ئەنجام ددەن.

٤- ئیسلامێ ئەو هەمی پەیوەندی و ڕەفتار و سەرەدەری قەدەغەکرینە ئەوێن نەوەکهەڤی و ستەم تێدا، وەکی: ڕیبا، و بەرتیل، و گوهڤەچنی (جاسوسی)، و دەستدرێژی ل سەر مال و ملک و ناموسا خەلکی.

٥- د ئیسلامێدا چو پیڤکێن نەدورست بۆ ب سەرئێخستنا هندەک کەسان ل سەر هندەکێن دی ب بەرچاڤ نائێنە وەرگرتن، وەکی: پیڤکێ نەژاد و بنەمال و ئووجاخێ، بەلکو ب تنێ مرۆڤینییا مرۆڤی و چاکخوازییا وی ب بەرچاڤ دئێتە وەرگرتن.

٦- ل دۆر دووکەڤتییێن دینێن دی، ژ بلی کو ئیسلام ئازادییا ڕێڤەبرنا درووشمێن دینی یێن تایبەت ب وانڤە ددەتە وان، ئیسلام ب گیانێ وەکهەڤییێ سەرەدەرییێ د گەل وان دکەت، ل دووڤ وی بناخەیی ئەوێ زانایان دانایی، ئەوێ دبێژت: ((لهم ما لنا وعليهم ما علينا)) ، **ئانکو**: ئەم و ئەو د ماف و ئەرکاندا وەکهەڤین، ئەڤ مافێ ب زمانێ ئەڤرۆ دبێژنێ: مافێ وەلاتینییێ، کو ئەم هەمی ئەندامێن ئێک جڤاکێینە، و د مافێن سیاسی ومەدەنیدا یەکسانین.

وەكهەڤی و مەسەلەیا جوداهییێ د ناڤبەرا ژن و مێراندا:

هندەک ژ وان کەسێن ب دورستی د ئیسلامێ ناگەهن، یان نەڤیانا ئیسلامێ هلدگرن، هزر دکەن کو بنەماییێن وەکهەڤییێ د ئیسلامێدا ژ ژنێ ناگرن، و ل بەر سیبەرا ئیسلامێ جوداکاری دژی ژنێ دئێتەکرن.. بەلێ ب ڕاستی مەسەلە وەسا نینە، چونکی ئیسلامێ بناخەییێن وەکهەڤییێ د ناڤبەرا ژن و مێراندا دانانە، وەکی ژ ڤان خالان بۆ مە ئاشکەرا دبت:

١- د ئیسلامێدا ژن و مێر د ئافراندن و هێڤێنێ خوەدا یەکسانن، و هەردو خودان بها و کەرامەتن: ﴿ هُوَ ٱلَّذِی خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٍ وَٰحِدَةٍ ...﴾ الأعراف/ ١٨٩ ، **ئانكو**: ئەوە یێ هوون هەردو ژ ئێک نەفسێ ب تنێ ئافراندین.

٢- هەردو د باوەریئینان و کارێ چاک یان یێ خرابدا، و وەرگرتنا خەلات و جزایی ل ڕۆژا دووماهییێ وەکهەڤن، و چو جوداهی د ناڤبەرا واندا نینە، و هەردو وەکی ئێک بەرپرسن ژ گەهاندنا پەیاما خودێ.

٣- د هلبژارتنا هەڤژینێ خوەدا، و پێکئینانا بنەمالێدا، هەردو وەکهەڤن، و نابت کۆتەکی ل وان بێتەکرن.

٤- د ناڤ بنەمالێدا هەر ڕێزگرتنەکا زێدە بۆ کوڕی ل سەر کچێ قەدەغەیە، و دەمێ دەیک و باب سەرەدەرییێ د گەل زارۆکێن خوە دکەن، ئەگەر ئەو کچان ب سەر کوڕان نەئێخن ژی، دڤێت ئەو وان وەکی ئێک لێ بکەن، وەکی پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) دبێژت: ((ساووا بين أولادكم في العطية، ولو كنت مؤثرا أحداً لآثرت النساء على الرجال)) ، **ئانكو**: وەکهەڤییێ د ناڤبەرا زارۆکێن خوە د دانێدا بکەن، و ئەگەر من ئێک ب سەر ئێکی ئێخستبا، ئەز دا ژنان ب سەر مێران ئێخم.

ژ بلی ڤێ، ژن و مێر د ڤان خالان ژیدا وەکهەڤن:

١- هەردویان مافێ خواندن و خوە پێگەهاندنێ وەکی ئێک هەیە.

٢- هەردو د ڕێگرتنا دیاردەیێن خرابێن ژیانا جڤاکیدا وەکی ئێکن، هەر وەسا د پێشڤەبرنا ڕەوشەنبیرییا چاکی و خێرێدا، دڤێت هەردو پێکڤە بەرگرییا خرابکارییێ بکەن، و ل مەیدانا خەباتا جڤاکی و گشتی ئامادە بن.

٣- هەردو د هەبوونا کەسینییا یاساییدا وەکهەڤن، ئانکو: ژن ژی وەکی مێری خودان ئیرادەیەکا خوەسەرە د گێڕانا بازاڕێن ملک و مال و بازرگانییێدا، وەکی: کڕین، و فرۆتن، و دان، و قەرکرن.. و هتد. و چێ نابت کەس ڕێکێ لێ بگرت.

٤- وەک بنەما، ب ڕەنگەکێ گشتی ئەو هەردو د ماف و ئەرکاندا وەکهەڤن، وەکی خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَلَهُنَّ مِثۡلُ ٱلَّذِي عَلَيۡهِنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِ﴾ البقرة / ٢٢٨ ، **ئانکو**: ژنان ماف ل سەر مێران هەیە، کانێ چاوا مێران ماف ل سەر وان هەیە، ب ڕەنگەکێ چاک، بەلێ ئایەتێ پشتی هنگی گۆت: ﴿وَلِلرِّجَالِ عَلَيۡهِنَّ دَرَجَةٞ﴾ البقرة / ٢٢٨ ، **ئانکو**: زەلامان پەیسکەکا زێدەتر ل سەر ژنان هەیە، و ئەو پەیسک ئەرکەکێ زێدەترە نە کو مافە، چونکی مەرەم پێ ڕێڤەبرنا مالێیە، و کو ئەو وان ب ڕەنگەکێ جوان خودان بکەن. ب مەعنایەکا دی، مەرەم ب وێ پەیسکا زێدەتر یا زەلامی، ئەوە ئەو سەرپەرشت و بەرپرسێ ئێکێ یێ مالێیە، و ژ دەرڤەیی بابەتێ مالێ زەلامی چو (قیوامەت) ل سەر ژنێ نینە.

٥- ب کریار، نوکە ل پتریيا وەلاتێن موسلمانان، و وەلاتێ مە ئێک ژ وانە، ژنا موسلمان ژ مافێن خوە یێن سیاسی بێبار نەبوویە، و ئەو پشکدارییێ د کارێ سیاسی و ڕێڤەبەرییێدا دکەت.

٦- ل دۆر مەسەلەیا شاهدییێ، کو شاهدییا دو ژنان بەرانبەر یا زەلامەکییە، وەکی د سۆرەتا (البقرة)دا هاتی، بارودۆخەکێ دیرۆکی و سروشتێ ژنێ (تەحەکوم) د مەسەلەیێدا کرییە، و یا گرنگ ئەوە ئیسلام ناهێلت مافێ چو ئالییان ژ دەست بچت، یان زیانەکا ئابۆری پێ بکەڤت.

و ب ڕەنگەکێ گشتی، پەیوەندی د ناڤبەرا ژن و مێراندا ل سەر بناخەیێ کەرامەتا مرۆڤی دئێتە ئاڤاکرن، و ئەو جوداهییێن سروشتی ئەوێن کو د ناڤبەرا هەردویاندا هەین بنەمایێ وەکهەڤییا وان تێک نادەن، چونکی دادپەروەری بنەمایێ ڤان پەیوەندییانە، و د گەل هەبوونا دادییێ ئەو جوداهی تامەکا خوەشتر ددەنە ژیانێ، چونکی هەر ئێک ژ وان ب کارێ تەمامکرنا یێ دی ڕادبت.

پسیار:

ئەرێ ل بەر سیبەرا ئیسلامێ جوداکاری دژی ژنێ دئێتەکرن؟

دان و ستاندن:

((ئیسلام چو جوداکارییێن نەتەوەیی و مەزهەبی و نەژادی و تەخەیی قەبوول ناکەت)). چاوا دێ ڤێ گۆتنێ سەلمینی؟

وانەیا حەفتێ

دژاتییا ستەمێ

ئەگەر ئیسلام -وەکی د بابەتێ بۆریدا بەحس ژێ هاتییەکرن- هندە گرنگییێ بدەتە پەیداکرنا دادپەروەرییێ د جڤاکێدا، پا ئەو زێدەتر گرنگییێ ددەتە دژاتییا ستەم و زۆرداریێ، د هەمی ئاست و دەلیڤەیاندا. هۆسا ئێک ژ سالۆخەتێن سەرەکی یێن مرۆڤێ باوەردار و موسلمان ئەوە ئەو ب ستەمێ ڕازی نەبت، و ب هەر ڕێکەکا هەبت ئەو دژاتی و بەرگرییا وێ بکەت.

ڕامانا ستەمێ :

ستەم ژ ئالییێ زمانیڤە شکاندن و دەربازکرنا سینۆرانە، و دانانا تشتی نە ل جهێ وی یێ گونجایی، و ب گشتی ستەم نەهەقی و دەستدرێژییە ل سەر ماف و ئازادی و کەرامەتا کەسێن دی، و ئەو دژی دادپەروەرییێیە.

قەدەغەکرنا ستەمێ د هەمی تشتاندا و بۆ هەمی کەسان:

د قورئانێدا گەلەک ئایەت هەنە ئاشکەرا ستەمێ قەدەغە دکەن، و هندەک ئایەتێن دی هەنە فەرمانێ ب دادییێ ددەن، و ئەم هەمی پێکڤە تەئکیدێ ل سەر نەهێلانا زۆرداریێ دکەن، د فەرمۆدەیەکا (قودسی)دا، خودایێ مەزن دبێژت: ((**يا عبادي إني حرمت الظُّلم على نفسي، وجعلته بينكم محرماً، فلا تظالموا**)). **موسلم** ڤەگوهازتییە ، **ئانکو**: گەلی بەندەیێن من، ب ڕاستی من ستەم ل سەر خوە حەرامکرییە، و من ئەو د ناڤبەرا هەوە ژیدا حەرامکرییە، ڤێجا هوون ستەمێ ل ئێکدو نەکەن.

د ئیسلامێدا ستەم کارەکێ دورست نینە ئەگەر د گەل کێ بت، مێر بت یان ژن، مەزن بت یان بچووک، نێزیک بت یان دوور، بەلکو خوە ئەو د گەل گیانداران ژی بت دورست نینە، و د گەلەک ئایەتاندا خودایێ مەزن ئاشکەرا دکەت کو ل ڕۆژا دووماهییێ هندی دندکەکێ ئەو ستەمێ ل کەسێ ناکەت، و ئەو هەمی زۆر و ستەما - ل دنیایێ - ب ناڤێ ئیسلامێ دئێتەکرن، ئیسلام ژێ بەرییە، و نابت چو موسلمان خوە د سەر ڤێ گونەها مەزنڕا ببینن، و هزر بکەن کو حسێبا وێ د گەل وان نائێتەکرن، چونکی خودایێ مەزن دێ تۆلێ ژێ ستینت، و وی ژ دلۆڤانییا خوە بێبار کەت، ئەگەر هات و ئەو بەر ب ستەمێڤە چوو.

ستەم بناخەیێ تێچوونێیە:

ئێک ژ بناخەیێن قانوونا خودایی د ڤێ هەبوونێدا ئەوە هەر مللەت و شارستانییەکا زۆرداریێ بکەت تێ دچت، گەلەک ئایەتێن قورئانێ هەنە، ڤێ ڕاستییێ بۆ مە بەرچاڤ دکەن، وەکی خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَلَقَدۡ أَهۡلَكۡنَا ٱلۡقُرُونَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَمَّا ظَلَمُواْ﴾ یونس/١٣ ، **ئانكو**: ب ڕاستی مە گەلەک مللەت بەری هەوە تێبرن دەمێ زۆرداری کرین. هەر وەسا دبێژت: ﴿ هَلۡ يُهۡلَكُ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾﴾ الأنعام/٤٧ ، **ئانكو**: ئەرێ ما ژ بلی مللەتێ زۆردار، کی دی تێ دچت؟

و ژ زاردەڤێ هندەک زانایێن موسلمانان دئێتە ڤەگوهازتن، دبێژن: ((إنَ الله يُقيم الدولة العادلة وإن كانت كافرة، ولا يقيم الظالمة وإن كانت مسلمة، والدنيا تدوم مع العدل والكفر ولا تدوم مع الظلم والاسلام)) ، **ئانكو**: خودێ دەولەتا دادپەروەر ددانت ئەگەر خوە یا کافر بت، و دەولەتا زۆردار ناهێلت ئەگەر خوە یا موسلمان بت، و دنیا د گەل دادی و کوفرێ دمینت بەلێ د گەل ئیسلاما زۆرداری پێڕا نامینت.

پسیار:

- ئیسلام چاوا بەرێ خوە ددەتە وێ ستەمێ ئەوا د گەل مێری یان ژنێ، مەزنی یان بچووکی، نێزیکی یان دووری، یان هەتا د گەل گیانداران دئێتەکرن؟

دان و ستاندن:

((خودێ حوکمێ دەولەتا دادپەروەر بەردەوام دکەت، ئەگەر خوە یا کافر ژی بت، وحوکمێ دەولەتا زۆردار ناهێلت، ئەگەر خوە یا موسلمان ژی بت)). ڤێ گۆتنێ شرۆڤە بکە.

ئاشـــتی

ئاشتی ژ بهایێن ئیسلامێ یێن مەزنە، و ئەو باوەردارێن ل دوو ڤی دینێ خودایی دچن، دڤێت فێری ڤی بهایی ببن، و ل سەر بێنە پەروەردەکرن، هەتا ئەو ببتە پشکەک ژ بیر و رەفتارێ وان.

گرنگییا ئاشتییێ د ئیسلامێدا:

ئیسلام ل سەر ئاستێن جودا جودا گرنگییێ ددەتە ئاشتییێ، و وێ ب باوەرییا مرۆڤێ موسلمانڤە گرێددەت، و ناڤێ (ئیسلام) ب خوە ژی د رەهـ و ریشالێن خوەدا بۆ پەیڤا (سەلام) کو رامانا ئاشتییێ ددەت دزڤرت، و ئاشتی درووشمێ موسلمانانە، و ئیسلام ژ مە دخوازت کو ئەم د گەل دەروونێ خوە و د گەل بنەمال و دەوروبەرێ خوە و هەمی بوونەوەران ب ئاشتی بژین، و ب دیتنا ئیسلامێ شەر و جەنگ و ململانێ بارودۆخەکێ ئاسایی نینە، و ئەو کارەکێ بەروەختە ژ نەچاری مرۆڤ دکەت، و ئەگەر چ جەنگ هەتا نوکە پشکەکە ژ واقعێ ژیانا مرۆڤی، بەلێ دڤێت ئەو نە بۆ دژمنکارییێ بت، بەلکو بۆ بەرگرییێ و زڤراندنا ئاشتییێ بت، خودایێ مەزن فەرمانێ ل مە دکەت کو ئەم هەمی بەر ب ئاشتییێڤە بچین،دەمێ دبێژت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱدْخُلُواْ فِى ٱلسِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُواْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَـٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾﴾ البقرة/٢٠٨ ، **ئانکو**: گەلی ئەوێن باوەری ئینایین، هوون هەمی وەرنە د ئاشتییێدا، و ل دوو رێکێن شەیتانی نەچن، هندی ئەوە، ئەو بۆ هەوە دژمنەکێ ئاشکەرایە (هەردەم بەرێ هەوە ددەتە شەر و جەنگان)، و ژ ڤێ ئایەتێ ئەڤ خالە بۆ مە ئاشکەرا دبن:

١- خودایێ مەزن داخوازێ ژ هەمی خودانباوەران دکەت کو ئاشتیخواز بن، و دژی شەرخوازان راوەستن.

٢- شەرخوازی وخرابکاری ژ شەیتانییە، و ئەو دژمنێ باوەردارانە، لەو نابت باوەردار ل دوو بچن و گوهدارییا وی بکەن.

٣- شەیتان دژمنەکێ بەردەوام و ئاشکەرایە بۆ خودانباوەران، چونکی وی دڤێت شەر و فتنەیان د ناڤ واندا بەلاڤ بکەت، لەو دڤێت دژاتییا وی بێتەکرن.

موسلم ژ پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) ڤەدگوهێزت، دبێژت: ((لن تدخلوا الجنة حتى تؤمنوا، ولن تؤمنوا حتى تحابوا، أوَلاَ أدلكم على شيء إذا فعلتموه تحاببتم ؟ أفشوا السلام بينكم)) ، **ئانكو**: هوون ناچنە بەهەشتێ هەتا باوەرییێ دئینن، و هوون باوەرییێ نائینن هەتا حەز ژ ئێکدو نەکەن، و ما ئەز تشتەکی نیشا هەوە نەدەم، ئەگەر هوون بکەن، هوون دێ حەز ژ ئێکدو کەن؟ سلاڤێ (ئاشتییێ) د ناڤبەرا خوەدا بەلاڤ بکەن. و **بوخاری** ژێ ڤەدگوهێزت، دبێژت: ((المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) ، **ئانكو**: موسلمان ئەو کەسە ئەوێ موسلمان ژ ئەزمان و دەستێ وی پارزتی بن.

بناخەیێن ئاشتیخوازییێ د ئیسلامێدا

ئاشتیخوازی و دوورکەڤتن ژ شەڕخوازییێ د ئیسلامێدا هندەک بناخەیێن ڕەسەن بۆ هەنە، ژ وان بناخەیان:

١- ئیسلام دینێ دلۆڤانییێیە، و پێغەمبەرێ ئیسلامێ پێغەمبەرێ ڕەحمێیە: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ﴾ الأنبياء/١٠٧ ، **ئانكو**: هەما مە تو یێ هنارتی دلۆڤانی بۆ جیهانێ هەمییێ. وپێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) دبێژت: ((إني لم أبعث لعانا، وإنما بعثت رحمة)) **موسلم** ڤەدگوهێزت، **ئانكو**: ئەز نەهاتیمە هنارتن، لەعنەتێ ل خەلکی بکەم، بەلکو ئەزێ هاتیمە هنارتن دلۆڤانی. و ئاشتی پشکەکە ژ دلۆڤانییا باوەرداری دەردکەڤت.

٢- برایینیا باوەرداران: ب دیتنا ئیسلامێ باوەردار هەمی برانە، و دڤێت ئەو ل سەر بناخەیێ برایینییێ سەرەدەرییێ د گەل ئێکدو بکەن، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿ إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِخۡوَةٞ﴾ الحجرات/١٠ ، **ئانكو**: هەما باوەردار برانە. و برا د گەل برایی دڤێت یێ دلۆڤان بت، و ب ئاشتی بژیت.

٣- هەڤناسین و ڤیانا گەل و مللەتان: ب دیتنا ئیسلامێ هێڤێنێ هەمی مرۆڤان ئێکە، ئەو هەم ژ ئێک بنەکۆکێ دورستبووینە، و جوداهییا گەل و مللەتان هەر بۆ هندێیە ئەو ئێکدو بناسن، و ڕێزێ ل تایبەتمەندی ومافێن ئێکدو بگرن، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ﴾ الأعراف/١٨٩ ، **ئانكو**: ئەوە یێ هوون هەمی ژ

نەفسەکێ ب تنێ ئافراندین. و دبێژت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ﴾ الحجرات/١٣ ، **ئانکو**: گەلی مرۆڤان، مە هوون ژ نێر و مێیەکێ ئافراندن، و مە هوون کرنە مللەت و ئووجاخ دا هوون ئێکدو بناسن.

٤- **هاریکاری ل سەر باشییێ**: خودایێ مەزن فەرمانێ ل خودان باوەران دکەت کو تشتێ خێر و چاکی تێدا هەبت، ئەو هاریکارییا ئێکدو بکەن، و ئەو تشتێ گونەهـ و دەستدرێژی بت، هاریکارییا ئێکدو تێدا نەکەن، دەمێ دبێژت: ﴿ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ ﴾ المائدة/٢ .

٥- **چاکی د گەل دووکەڤتییێن دینێن دی**: خودایێ مەزن فەرمانێ ل مە دکەت کو ئەم د گەل دووکەڤتییێن ئایینێن دی چاک و دادپەروەر بین، چونکی بەرچاڤکرنا مە بۆ دادپەروەرییێ د گەل وان مەزنترین دابینکرنە بۆ بنەجهکرنا ئاشتی و تەناهییێ.

٦- **قەدەغەکرنا توند و تیژییێ**: د گەهاندنا ئیسلامێدا بۆ مرۆڤان، ئیسلام هەمی ڕەنگێن توند و تیژییێ قەدەغە دکەت، و ئەرکێ پێغەمبەر و زانایان؛ داخوازکەرێن ڤی دینی، ئەوە ئەو ڕاستییێن پەیاما خوە ب جوانی و حکمەت و گۆتنەکا باش بۆ خەلکی ئاشکەرا بکەن، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ١٨﴾ العنکبوت/١٨ ، **ئانکو**: هەما تشتێ ل سەر پێغەمبەری ئەوە ئەو دینی ب ئاشکەرایی بگەهینت.

پسیار:

١- ژ بەر چ خودایێ مەزن داخوازێ ژ مە دکەت کو ئەم شەیتانی وەک دژمن بۆ خوە ببینین؟

٢- بۆ چ پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) فەرمانێ ل موسلمانان دکەت، کو ئەو سلاڤێ (ئاشتییێ) بەلاڤ بکەن؟

چالاکی:

ب کورتی بەحسێ گرنگییا بەلاڤکرنا ئاشتییێ ل جیهانێ بکە.

هێمایێ ئاشتییێ

چاكسازی

چاكسازی (إصلاح) تێگەهەكا ئیسلامی یا ڕەسەنە، چەند جاران بەحسێ وێ د قورئانێدا هاتییەكرن، كو ئەو ئێک ژ كارێن پێغەمبەرانە. ژ بەر ڤێ چەندێ چاكسازی تێگەهەكا سەرەكییا پەروەردەیا سیاسی و جڤاكی یا ئیسلامییە، و باوەردار دڤێت چاكساز بن، ئانكو: خێر و چاكییێ بۆ مرۆڤ و وەلات و جڤاكا خوە بخوازن، و دژی خرابی و دژمنكارییێ ڕاوەستن.

تێگەهێ چاكسازییێ د قورئانێدا

د فەرهەنگا سیاسی یا نوودا چاكسازی بۆ وان هەمی هێز و گورۆپان دئێتەگۆتن ئەوێن باوەرییێ ب گوهۆڕینێ دئینن، بێ كو خوە بكێشنە توند و تیژییێ، یان واقعی پێكڤە قەبوول نەكەن.

د قورئانێدا ڤی تێگەهی مەعنەیەكا فرەهتر هەیە، و ئەو چەند ئالییەكێن جڤاكی و ئەخلاقی و ئابۆری و سیاسی و دەروونی ژی ڤەدگرت، و ب گشتی ئەو نیشانا ئاراستەیەكا تایبەتە د هزركرنا ئەرێنیدا یا كو خێر و خوەشییێ بۆ جڤاكێ و مرۆڤان دخوازت.

راغبێ ئەصفەهانی د كتێبا (المفردات في غريب القرآن)دا ل دۆر تێگەهێ (چاكسازی)یێ دبێژت: (**الاصلاح ضد الفساد**) (**چاكسازی دژی خرابكاری و گەندەلییێیە**)، **ئانكو**: پەیڤا چاكساز (مصلح) دكەڤتە بەرانبەر پەیڤا خرابكار (مفسد).

و ل درێژییا دیرۆكێ داخواز ژ باوەرداران هاتییەكرن كو ئەو چاكخواز بن و خوە ژ خرابكارییێ دوور بێخن، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَٰرُونَ ٱخۡلُفۡنِي فِي قَوۡمِي وَأَصۡلِحۡ وَلَا تَتَّبِعۡ سَبِيلَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ﴾ **الأعراف/ ١٤٢** ، **ئانكو**: مووسایی (سلاڤ لێ بن) گۆتە برایێ خوە هاروون: د ناڤ مللەتێ مندا تو ل شوونا من بە، و چاكییێ بكە و نەكەڤە دوو ڕێبازا خرابكاران.

و دژاتییا چاكسازییێ ئێک ژ سالۆخەتێن دوڕوو و خرابكارانە، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمۡ لَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ قَالُوٓاْ إِنَّمَا نَحۡنُ مُصۡلِحُونَ ۝ أَلَآ إِنَّهُمۡ هُمُ

﴿ٱلْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾﴾ البقرة /١١-١٢ ، **ئانكو**: دەمێ بۆ دوڕوویان دئێتەگۆتن: خرابكارییێ د ئەردیدا نەكەن، ئەو دبێژن: هەما ئەم چاكسازین، ب ڕاستی خرابكار ئەون، بەلێ ئەو پێ ناحەسن.

چاكساز و خرابكار د تەرازوویا خودێ یا دادپەروەردا وەكهەڤ نینن، خودێ دبێژت:

﴿أَمْ نَجْعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلْمُفْسِدِينَ فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ ٱلْمُتَّقِينَ كَٱلْفُجَّارِ﴾ ص/٢٨ ، **ئانكو**: ئەرێ ما ئەم كەسێن باوەری ئینایین و چاكی كرین دێ وەكی وان لێ كەین ئەوێن خرابی د ئەردیدا كرین؟

خودایێ مەزن فەرمانێ ددەت، كو پشتی چاكییێ ئەم خرابییێ د ئەردیدا بەلاڤ نەكەین:

﴿وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا﴾ الأعراف/ ٥٦ ، **ئانكو**: پشتی چاكبوونا ئەردی هوون خرابییێ تێدا بەلاڤ نەكەن.

خرابكاری و گەندەلی د قورئانێدا

وەكی مە گۆتی، د قورئانێدا تێگەهێ (چاكسازی) بەرانبەر تێگەهێ (خرابكاری) دئێت، و دا ئەم پتر ڤی تێگەهی ناس بكەین، دڤێت ڕامانا وی بزانین، ڕاغبێ ئەسفەهانی د پێناسەییا خرابكارییێدا دبێژت: (**ئەو دەربازكرنا سینۆرێن ناڤنجییێیە د هەر تشتەكیدا**).

پسیار:

د قورئانێدا تێگەها (چاكسازی)یێ مەعنەیەكا فرەهتر هەیە، ئەو چ مەعنەیە؟

دان و ستاندن:

((**چاكسازی تێگەهەكا سەرەكییا پەروەردەیا سیاسی و جڤاكی یا ئیسلامییە**)). **ڤێ گۆتنێ شرۆڤە بكە.**

هاریکارییا ژار و خیزانان

ئیسلام گرنگییەکا مەزن ددەتە تەخەیا دەستکورت و ژاران د جڤاکێدا، و ئەو دووکەڤتییێن خوە پالددەت کو هەردەم ئەو پشتەڤانییا وان بکەن، و هەوجەییێن وان ب جه بینن، و حالێ وان خوەش بکەن، لەو دڤێت جڤاک و دەولەت ژ ئالییێ سیاسی و جڤاکیڤە ل سەر ڤێ چەندێ بێنە پەروەردەکرن، و دڤێت سیاسەتا گشتی ژی د خێرا ڤێ تەخەیێدا بت، و کار بۆ هندێ بێتەکرن هەژارییا وان بەردەوام نەبت ب رێکا پەیداکرنا دەلیڤەیا کاری و دابینکرنا جڤاکی بۆ وان.

ئیسلام و گرنگیدان ب تەخەیا ژار و خیزان

قورئانا پیرۆز د گەلەک ئایەتاندا بەرێ مە ددەتە گرنگیدانێ ب تەخەیا دەستکورت و خیزان و ژار و لاواز د جڤاکێدا، و ئەو وێ چەندێ دکەتە نیشانا ڕاستگۆییا باوەرییا باوەرداری، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ۝١ فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ۝٢ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ۝٣﴾ الماعون/١-٣ ، **ئانکو**: ئەرێ تە ئەو دیتییە، ئەوێ باوەری ب ڕۆژا دوماهییێ نەئینت؟ ئەو، ئەو کەسە ئەوێ ئێتیمی ب پاشڤە دبەت، و خەلکی پال نادەت کو خوارنێ بدەنە ژار و خیزانان. و دبێژت: ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ۝٤٢ قَالُوا۟ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ۝٤٣ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ ٱلْمِسْكِينَ ۝٤٤ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ ٱلْخَآئِضِينَ ۝٤٥﴾ المدثر/٤٢-٤٥ ، **ئانکو**: وان پسیار ژ دۆژەهییان کر: ئەو چ بوو هوون برینە دۆژەهێ؟ وان گۆت: چونکی ئەم ژ نڤێژکەران نەبووین، و مە خوارن نەددا هەژاران، و ئەم د گەل سەرداچوویان بووین و مە وەکی وان دگۆت.

و د ئایەتەکا دیدا خودایێ مەزن فەرمانێ ل مە دکەت کو ئەم چاکییێ د گەل دایباب و کەسێن هەوجە بکەین، دەمێ دبێژت: ﴿وَٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا وَبِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْجَارِ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ

﴿وَٱلصَّاحِبِ بِٱلۡجَنۢبِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخۡتَالٗا فَخُورًا ﴿٣٦﴾﴾ **النساء/٣٦** ، **ئانكو**: پەرستنا خودێ بكەن و چو هەڤپشكان بۆ وی چێ نەكەن، و چاكییێ د گەل دایباب و مرۆڤێن خوە یێن نێزیک بكەن، هەر وەسا د گەل ئێتیم و هەژار و جیرانێ مرۆڤێ هەوە، و جیرانێ ل بەر تەنشتا هەوە، و هەڤالێ ب رەخ هەوەڤە، و رێڤنگ و ئەو كەسێن ل بن دەستێن هەوە.. ب راستی خودێ حەز ژ وی ناكەت ئەوێ خوە مەزن بكەت و زێدە شانازییێ ب خوە ببەت.

و پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) دبێژت: ((ليس بالمؤمن الذي يبيت شبعاناً و جاره جائع الى جنبه)) **تەبەرانی و بەیهەقی** ڤەدگوهێزن، **ئانكو**: ئەو نە باوەردارەكێ دورستە ئەوێ بنڤت تێر، و جیرانێ وی برسی بت.

و دبێژت: ((أيما أهل عرصة بات فيهم امرؤ جائع فقد برئت منهم ذمة الله)) **ئبن ئەبی شیبە** ڤەدگوهێزت، **ئانكو**: خودێ یێ بەرییە ژ خەلكێ وی جهێ كەسەک د ناڤ واندا بنڤت برسی.

و پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) د دوعایەكا خوەدا دگۆت: ((اللّهم إنّي أعوذُ بِكَ من الكُفْرِ و الفَقْرِ)) ئانكو: خودێوۆ، ئەز خوە ب تە دپارێزم ژ كوفرێ و هەژارییێ. بەلێ بۆ خوەشكرنا دلێن ژار و خیزانان، وی د دوعایەكا دیدا داخواز ژ خودێ دكر كو ئەو وی بدەتە د گەل ژار و خیزانان، د گەل وان بمرینت، و ل مەحشەرێ د گەل وان كۆم بكەت.

خودایێ مەزن هەژاری و كۆلەتییێ وەک هەڤرکییەكا دژوار بۆ مرۆڤینی و باوەرییێ ددانت، دا باوەردار بەرانبەر راوەستن و نەهێلن ئەو د ناڤ جڤاكێدا بەلاڤ ببت، دەمێ دبێژت: ﴿ فَلَا ٱقۡتَحَمَ ٱلۡعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا ٱلۡعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوۡ إِطۡعَٰمٞ فِي يَوۡمٖ ذِي مَسۡغَبَةٖ ﴿١٤﴾ يَتِيمٗا ذَا مَقۡرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوۡ مِسۡكِينٗا ذَا مَتۡرَبَةٖ ﴿١٦﴾﴾ **البلد/١١- ١٦** ،

ئانكو: ڤێجا بلا وی مرۆڤی ب خەرجكرنا مالێ خوە، خوە ژ ئاستەنگا ئاخرەتێ دەرباز كربا، دا ئەو پشتراست بووبا. و تو چ دزانی ئاستەنگا ئاخرەتێ چیە، وخەلک ب چ ژێ دەرباز دبن؟ ئەو ئازاكرنا گەردەنەكێ ژ عەبدینییێ. یان دانا خوارنێیە ل رۆژەكا برسا وێ دژوار، بۆ ئێتیمەكێ مرۆڤێ مرۆڤی بت، یان هەژارەكێ چو تشت نەبن.

و ل ڤێرێ ئەم دشێین كورتییا مەرەما ڤێ ئایەتێ د ڤان خالاندا كورت بكەین:

١- ئیسلام دووکەڤتییێن خوە پالددەت کو د هەوارا دەستکورت و هەژاران بچن.
٢- ئیسلام خەما ژار و خیزانان دکەتە خەما جڤاکێ، و ئەو وێ چەندێ دکەتە پیڤک بۆ باوەرییا موسلمانی، دا ئەو دلخوەش نەبت، هندی مرۆڤێن هەوجە و ژار و دەستکورت د جڤاکێدا هەبن، کو دا ئەو د هەوارا وان بچت ئەگەر بشێت، یان ژی پشکدارییا وان د خەما واندا بکەت، و دوعایا خێرێ بۆ وان بکەت.
٣- هەژاری گرفتارییەکا جڤاکییە، دڤێت ئەم هەمی پشکدارییێ د چارەکرنا وێدا بکەین، دا هەژاری نەمینت، کەرامەتا مرۆڤی بێتە پارزتن، و ئیسلام دووکەڤتییێن خوە پالددەت کو ئەو کاری بکەن و چەلەنگ بن، و ژیانەکا سەرفەراز پەیدا بکەن.
٤- پارزتنا هەست و کەرامەتا هەژاران هەتا وێ ڕۆژێ یا ئەو تێدا ژ ڤی ڕەوشێ دەردکەڤن، ئەرکێ هەمی موسلمان و وەلاتییانە، هەر وەسا ئەو ئەرکێ دەزگەهێن حوکمەتێیە.
٥- دڤێت کار بۆ هندێ بێتەکرن دادییا جڤاکی ب جهـ بێت، و بارودۆخ و ژیانەکا باشتر بۆ تەخەیا هەژاران پەیدا ببت.

پسیار:

- ئەرکێ باوەرداران بۆ بەرگرییا دیاردەیا هەژارییێ چیە؟

دان و ستاندن:

((ئیسلام گرنگییەکا مەزن ددەتە تەخەیا دەستکورت و هەژاران د جڤاکێدا، و ئەو دووکەڤتییێن خوە پالددەت کو هەردەم ئەو پشتەڤانییا وان بکەن، و هەوجەییێن وان ب جهـ بینن، و ڕەوشا وان خوەش بکەن)). ڤێ گۆتنێ ب کورتی شرۆڤە بکە.

وەرزێ دویێ

پەرلەمانی کوردستان ـ عیراق
برلمان كوردستان ـ العراق
KURDISTAN PARLIAMENT_IRAQ

وانەیا یازدەیێ

ئیسلام و دیموکراسی

ل وی دەمێ بەحسێ پەیوەندییا ئیسلام و سیاسەتێ، و بهایێن ئیسلامی و سیاسی یێن بلند دئێتەکرن، نابت بەحسێ دیتنا ئیسلامێ بۆ دیموکراسییێ نەئێتەکرن، وەک ئاوایەکێ حوکمداری و رێڤەبرنا جڤاکێ، ب تایبەتی دەمێ ئەم دبینین ڤێ دیتنێ شێلی دبینین ل نک ئیسلامی و علمانییێن توند پێکڤە، ئەڤ هەردو دەستەکە دبینن کو ئیسلام و دیموکراسی قەت ئێکدو ناگرن، و د چو خالاندا ناگەهنە ئێک، هەر چەندە تێگەهشتنەکا زانستی و ئیسلامی یا ناڤنجی و هەڤچەرخ ڤێ بۆچوونێ قەبوول ناکەت، و هندێ دگەهینت کو گیانێ ئیسلامێ و بهایێن وێ یێن بلند د هندەک لایاندا د گەل دیموکراسییێ دگونجن، و وێ وەکی دەستکەڤتییەکێ مرۆڤینییێ دهەژمێرت.

پێناسە و ناڤەرۆکا دیموکراسییێ

گەلەک پێناسە بۆ پەیڤا (دیموکراسی) هەنە، کو د بنیاتدا پەیڤەکا یەونانییە ژ دو پارچەیان پێک دئێت: (دیمۆس Demos) ئانکو: مللەت، و (کراتۆس Kratos) ئانکو: حوکم و دەستهەلات، و هەردو پێکڤە رامانا: (دەستهەلاتا مللەتی) ددەن، بەلێ پێدڤییە ئەم بزانین کو پێناسەیێن نوو بۆ دیموکراسییێ ژ ڤێ پێناسەیا یەونانی یا کەڤن دەربازبووینە، ئەوا زێدەتر بۆ وێ دیموکراسیيا ئێکسەر دهاتە گۆتن ئەوا کو نوکە نەمایی پشتی دیموکراسییا نوینەراتییێ جهێ وێ گرتی، ئەوا هندێ دگەهینت کو مللەت ئێکسەر حوکمی ل خوە ناکەت، بەلکو ئەو ب رێکا نوینەرێن خوە ئەوێن هلبژارتی حوکمی دکەت.

هزرڤانێ فەرەنسی (مۆریس دووڤەر جیێه) د پێناسەیا دیموکراسییێدا دبێژت: ((دیموکراسی: سیستەمەکە حوکمەت تێدا ل سەر بناخەیێ پترییا پەرلەمانی دئێتە ئاڤاکرن، و مافێ دەربرینێ بۆ کێماتییێ پاراستییە، هەر وەسا رێز ل جودابوونا بیر و باوەران دئێتەگرتن، د گەل پارزتنا وەکهەڤیيا هەمی وەلاتییان)).

ل سەر ڤی بناخەیی ئەم دشێین بێژین: دیموکراسی رەنگەکێ حوکمکرنێیە، یان رێکەکا تایبەتە بۆ گەهشتنا بریارێن حوکمەتێ، و ل بەر رۆناهییا ڤێ پێناسەیێ حوکمەتا دیموکراسی دڤێت ئەڤ سالۆخەتە ل نک هەبن:

١ - **وەکهەڤییا سیاسی**: ئانکو دڤێت هەر وەلاتییەکی ب وەکهەڤی و بێ جوداهی، دەلیڤەیا پشکدارییێ د دارێتنا بریارا سیاسیدا هەبت.

٢ - **بەرسڤدانا حوکمەتێ بۆ داخوازێن مللەتی**: ئانکو حوکمەتا دیموکراسی ئەوا ژ رەخێ وەلاتییانڤە، دڤێت حەز و داخوازێن مللەتی ب جهـ بینت، چونکی ئەو د پێش وانڤە حوکمی دکەت.

٣ – **حوكمێ پتران و مافێ کێمتران:** دەمێ نوێنەرێن ملـەتی هەمی ل سەر گۆتنەکێ پێک نەئێن، کانێ پێدڤییە حوکمەت چ بکەت یان چ نەکەت، پیڤکێ ئێکلاییکرنێ وی دەمی بۆ پترانە، ئانکو: پتران چ گۆت گۆتنا وان دێ ب جهـ ئێت، و بتە بڕیارا سیاسی یا ڕەسمی یا کار پێ دئێتەکرن، بەلێ مافێ دربڕین و هەڤرکی و چاڤدێرییێ ژ یێن کێمتر نائێتە ستاندن، چونکی دبت ل هلبژارتنێن داهاتی یێن کێم پتر لێ بێن. و د هەر حالەکیدا دو ڕووبۆ دیموکراسییێ هەنە:

١– سیستەمەکە بۆ حوکمڕانییێ.

٢– کۆمەکا دەزگەهانە کارێ وان ب دەستڤەئینانا دو داخوازێن سەرەکییە:

ئـ– شیانا دەربڕینێ ژ بیر و بۆچوونا پترییێ، د دانا بەرسڤێدا ژ پسیارا کانێ کی دێ نوێنەراتییا ملـەت و وەلاتییان کەن، و چاوا ئەو دێ حوکمی ب ڕێڤە بەن، و ئەڤ داخوازە هندێ پێدڤی دکەت کو ئازادییا دامەزراندنا پارتێن سیاسی و مافێ هلبژارتن و دەنگدانا سەربەست هەبت.

ب– پەیداکرنا وان ڕێکێن کەفالەتێ ددەن کو نوێنەر دێ وێ ب جهـ ئینن یان دەنگدەرێن وان ژێ هیڤی دکەن، و د شیاندا بت هەر جارەکا وان ئەڤ چەندە نەکر و ب کار و ئەرکێ خوە ڕانەبوون ئەو بێنە گوهارتن، ئەڤە ب ڕێکا چاڤدێرییا ملـەتی ل سەر دەستهەلاتێ، و ڤەگوهازتنا ئاشتییانە بۆ حوکمڕانییێ د گەڕێن داهاتی یێن هلبژارتناندا.

ناڤەڕۆکا دیموکراسییێ، و دوور ژ مژ و مۆرانا زاراڤ و پێناسەیان، ئەوە هندەک میکانزم و ڕێک و ئاوا بێنە پەیداکرن، وەلاتی ب ڕێکا وان بشێن ب ئازادی سیستەمێ خوە یێ سیاسی و حوکمڕانییێ هلبژێرن، و کەس ب زۆری و دوور ژ حەز و داخوازا وان چو ڕەنگێن حوکمڕانییێ ل سەر وان نەسەپینت.

هەر وەسا ناڤەڕۆکا وێ ئەوە جوداهییا هزری و سیاسی و چاڤدێرییا ملـەتی ل سەر دەستهەلاتێ بێتە دابینکرن، ل دووڤ دەستوورەکێ مەدەنی یێ ماف و ئازادییا وەلاتییان بپارێزت، و ل دەمێ پێلێنانا ڤی دەستووری ژ بەرێ دەستهەلاتێڤە نوێنەرێن ملـەتی مافێ گوهارتنا دەستهەلاتێ هەبت.

دیسا ناڤەڕۆکا دیموکراسییێ ئەوە سیستەمەک بێتە دانان، د ناڤدا پارت و هێزێن سیاسی بشێن ململانەکا یاسایی و ئاشتیانە بکەن، دا کو دەستهەلاتێ ب دەست خوەڤە بینن، و چو هێزان ماف نینە توندی و فێلبازییێ ب کار بینن، دا دەستهەلاتێ بێخنە دەستێ خوە، یان بەردەوام بۆ خوە بهێلن، چونکی ئەو کارێ ملـەتی ب تنێیە، و ئەڤە هندێ دگەهینت کو گوهارتنا دەستهەلاتێ، ب تنێ ب ڕێکا هلبژارتنێیە.

وەکهەڤییا مللەتان ب دیتنا ئیسلامێ

ب دیتنا ئیسلامێ، گەل و مللەت وەکهەڤن، و چو مللەتێن خودێ یێن هلبژارتی نینن، چونکی ئیسلام پەیامەکا جیهانییە بۆ هەمی گەل و مللەتان، و ئەو بۆ مللەتەکێ تایبەت یان دەڤەرەکا دەستنیشانکری نەهاتییە، لەو هەر کەسەکێ هزر بکەت ئیسلام پەیاما تایبەت و ملکێ مللەتەکێ دەستنیشانکرییە ئەو خەلەتە و وی دڤێت مفایەکێ سیاسی بۆ خوە ژ ئیسلامێ وەربگرت، **و ستوونەماکا ڤێ دیتن و بۆچوونا ئیسلامی، ئەڤ ڕاستییەنە:**

١- ب دیتنا ئیسلامێ بنەکۆکێ هەمی مللەتان ئێکە:

مرۆڤ هەمی ژ ئاخێ چێبووینە، نە کو هندەک ژ زێڕی و هندەک ژ ئاخێ، ئانکو ئیسلام باوەرییێ ب ئێکبوونا نفشێ مرۆڤی دئینت، هەر چەندە زمان و ڕەوشەنبیرییا هەر مللەتەکی تایبەت و جودایە. ب ڕامانەکا دی د مرۆڤینییێدا مللەت هەمی وەکهەڤن، و کەس ژ کەسێ چێتر نینە، و ب ڤێ چەندێ ئیسلام وان هەمی دیتنێن ڕەگەزپەرێس ب پاشدا دبەت، ئەوێن کو ل درێژییا دیرۆکا مرۆڤان پەیدابووین، ئەوێن هزر دکەن کو هندەک مللەت ژ هندەکێن دی چێترن، و ڕێکێ بۆ وان خوەش دکەن کو جهـ و وارێ مللەتێن دی بندەست بکەن، و دەستێ خوە بداننە سەر خێر و خێراتێن وان.

خودایێ مەزن دبێژت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡ﴾ **الحجرات/١٣.**

٢- جوداهییا مللەتان ژ ئیرادەیا خودێیە:

جوداهییا گەل و مللەتان ژ حەز و ئیرادەیا خودێیە ل سەر ئەردی، و نابت ئەو ببتە ئەگەر و ژێدەر بۆ جوداکاری و نەوەکهەڤییێ، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ خَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَٱخۡتِلَٰفُ أَلۡسِنَتِكُمۡ وَأَلۡوَٰنِكُمۡۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّلۡعَٰلِمِينَ﴾ (الروم/٢٢)، **ئانکو**: ئافراندنا ئەسمان و ئەردی، و جودابوونا زمان و ڕەنگێن هەوە ژ نیشانێن مەزنییا خودێنە، و ئەڤە نیشان و بەلگەیە بۆ زانایان. مەعنا: هەبوونا جوداهییێ د ناڤبەرا عرف و عەدەتێن مللەتاندا ئیرادەیا خودایییە، وی ئەڤ چەندە حەزکرییە، و ئەو هەمی کارێ هاتییەکرن و دئێتەکرن دا ناسنامەیا مللەتەکی بێتە گوهاڕتن، یان زمان و ڕەوشەنبیرییا وی بێتە ژ بن برن، ل بن هەر ناڤەکێ بت، ئەو دبتە

دژاتی بۆ بناخەیێن ئیسلامێ، و ب دیتنا ئیسلامێ ئەو سیاسەتەکا دژی مرۆڤینییێیە، چونکی ئەو هزرەکا ڕەگەزپەرێسە.
ب دیتنا ئیسلامێ، و هەر وەکی ژ ئایەتا سۆرەتا (الحجرات) ئەوا بۆری ئاشکەرا دبت، ئەو جوداهییێن د ناڤبەرا گەل و مللەتاندا هەین، ژ بلی کو ئەو ئیرادەیا خوداییە، ئەو بۆ هندێیە ژی، دا مللەت ئێکدو بناسن، و ڕێزێ ل تایبەتمەندییێن ئێکدو بگرن، دا پێکڤە بەختەوەر بژین، و پەیڤا (لتعارفوا) ئەوا د ئایەتێدا هاتی پێکڤەژیان و وەکهەڤیا مللەتان بەرچاڤ دکەت.

ئەنجامێ وەکهەڤییا مللەتان ب دیتنا ئیسلامێ

١- قەدەغەکرن و دژاتییا هەر هزر و ڕێباز و ڕەفتارەکا مللەتەکی ب سەر مللەتەکێ دی بێخت، یان کاری بۆ هندێ بکەت کو وەکهەڤیا مللەتان ڕاکەت، چونکی ب دیتنا ئیسلامێ چو مللەت ژ چویان باشتر نینن، وەکی پێغەمبەر (سلاڤ لێ بن) دبێژت: ((**لا فضل لعربي على أعجمي ولا اعجمي على عربي ولا لأبيض على أحمر إلاّ بالتقوى و العمل الصالح**)) ، **ئانکو**: یێ عەرەب ژ یێ نەعەرەب باشتر نینە، و یێ نەعەرەب ژ یێ عەرەب باشتر نینە، ئەگەر ب تەقوایێ نەبت.

و ئیسلام دەمارگیری و دفنبلندییا ئووجاخ و عەشیرەت و دەڤەران، ژ نەفامی و نەزانینێ دهەژمێرت، چونکی ئەو سەری دکێشتە نەوەکهەڤییێ. و ب دیتنا ئیسلامێ هەمی گەل و مللەت وەکی ئێک خودان مافێن سیاسینە، و هەر ئێک ژ وان مافێ چارەنڤیسێ هەیە، و گاڤا قەبارەیا خوە یا تایبەت هەبت، و سەربەست پەیوەندییێن خوە د گەل دەوروبەرێ خوە گرێدەت. چونکی نەهێلانا وەکهەڤیا مللەتان د مافاندا، نەهێلانا وێ وەکهەڤییێیە ئەوا خودێ داییە وان، ئانکو ئەو دژاتییا حەز و ئیرادەیا خودێیە.

٢- بۆ تێگەهشتنا (وەکهەڤییێ) دڤێت واقعێ نوکە بەرچاڤ بێتە وەرگرتن، ژ بەر کو ئەم نوکە ل سەردەمێ دەولەتێن نەتەوەیی دژین، و ئەڤ دەولەتە هەمی ئەندامن د ڕێخراوا (نەتەوەیێن ئێکگرتی)دا، و بێبارکرنا مللەتەکی ژ مافێ وی یێ سیاسی و ئابۆری و جڤاکی و نەتەوەیی دبتە دژاتی بۆ بناخەیێ (وەکهەڤیا ئیسلامی)، و بنەجهکرنا دادییا سیاسی و جڤاکی.

٣- خەبات ژ بۆ ڤەگەڕاندنا هەڤسەنگیا پەیوەندییان د ناڤبەرا مللەتاندا، و وەکهەڤیا مافان، کارەکێ ڕەوایە. و ب دیتنا ئیسلامێ ئەو پشکەکە ژ خەباتێ دژی ستەم و زۆرداریێ، چونکی نەوەکهەڤی، ژێدەرێ مەزنێ ستەم و زۆرداریێیە. و ستەم د ئیسلامێدا کارەکێ قەدەغەکرییە، و ستەملێکرییان مافێ بەرگرییێ ژ مافێ خوە هەیە. خودایێ مەزن

دبێژت: ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُقَـٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْ هَـٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ٱلظَّالِمِ أَهْلُهَا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾﴾ النساء/٧٥.

٤- نە وەکهەڤیا گەل و مللەتان، و ژ وان مللەتێن موسلمانان، براییەنیا ئیسلامی و مرۆڤینییێ ژ مەعنایێ ڤالا دکەت، چونکی ئەو دبتە ئەگەر، کو هندەک مللەتێن بلنددەست هندەک مللەتێن دی یێن ژار و بندەست بێبار بکەن ژ ئازادی و مافێن وان، و هنگی چو مەعنا بۆ مافان نامینت، و وەکهەڤی دبتە دورووشمەکێ بێ ناڤەرۆک، وەسا تێ نەبت کو مفایێ وان مللەتێن بلنددەست د وی دورووشمیدا هەبت. لەو هەر کەسەکێ مافێ وەکهەڤییێ بۆ گەلێن موسلمان نەبینت، ئەو د هلگرتنا دورووشمێ براییەنیا ئیسلامیدا ڕاستگۆ نینە.

٥- وەکهەڤی ستوونەکا دادپەروەرییێیە، و نەبوونا وەکهەڤییێ ل جهەکی و دەمەکی نیشانا نەبوونا دادپەروەرییێیە، کو ئێک ژ بناخەیێن سەرەکییێن ئیسلامێ و ئایینێن دی و ڕەوشەنبیرییا مرۆڤانە. و باوەری ب دادپەروەرییا ئیسلامی و بناخەیێن وێ، باوەرییە ب وەکهەڤییا گەل و مللەتان د ماف و دەربڕینێدا.

٦- بناخەیێ وەکهەڤییا مللەتان د ئیسلامێدا سیستەمەکێ دەولەتی یێ وەسا دخوازت، کو ل بەر سیبەرا وی نە ب تنێ دەولەت وەکهەڤ بن، بەلکو سەرەدەرییەکا وەکهەڤ د گەل مللەتان ژی بێتەکرن. و سەرەدەرییا ب براییەنی و ئاشتی و تەناهی و هاریکارییا نێڤدەولەتی ڤی سیستەمی دخوازت، دا ئەو وەکهەڤی پەیدا ببت، ئەوا - مخابن - هەتا ئەڤرۆ ب دەست مللەتێن ژار و بندەست نەکەڤتی.

پسیار:

١- ب دیتنا ئیسلامێ وەکهەڤییا مللەتان چ ئەنجام بۆ هەنە؟

٢- بۆ چ ب دیتنا ئیسلامێ چو مللەتێن خودێ هلبژارتی نینن؟

دان و ستاندن:

ل دۆر (وەکهەڤییا مللەت و مللەتان) دیتنا ئیسلامێ و دیتنێن جیهانی یێن نوو هەڤبەری (بەرانبەری) هەڤ (ئێک) بکە.

پشکا سێیێ

سالۆخەتێن گشتی یێن دیتنا ئیسلامێ بۆ سیستەمێ ئابۆری

﴿وَٱبۡتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَۖ وَلَا
تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنۡيَاۖ وَأَحۡسِن
كَمَآ أَحۡسَنَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَۖ وَلَا تَبۡغِ ٱلۡفَسَادَ فِي
ٱلۡأَرۡضِۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ٧٧﴾

القصص ٧٧

وانەیا سێزدەیێ

بناخەیێن دیتنا ئیسلامێ بۆ مەسەلەیێن ئابۆری

دیـتن و بۆچوونـا ئیسـلامێ ل دۆر مەسـەلەیێن ئـابۆری ل سـەر کۆمـەکا بناخـەیان ئاڤاکرییە، ئەو ژی ئەڤەنە:

١- **بناخەیێ جهنشینییێ**: ئانکو گەردوون و هەر تشتەکێ د ناڤدا ملکێ خودێیە، و مرۆڤ ل سەر ئەردی جهنشینە: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوٓاْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾﴾ البقرة/٣٠ ، **ئانکو**: دەمێ خودایـێ تـە گۆتییە ملیاکەتان: ئەز دێ مللەتەکی دانمە ئەردی، هندەک ژ وان بۆ ئاڤاکرنا وی جێگرییا هندەکان دێ کەن، وان گۆت: خودێوۆ، مفایێ ئافراندنا ئەڤێن هە بۆ مە بێژە، هەر چەندە کارێ وان د ئەردیدا خرابکاری وخوینرێتنە و ئەم د فەرمانا تەدانە، و کارێ مە هەردەم پاککرنا تەیە ژ هەر کێماسییەکێ و مەزنکرنا تەیە ب هەمی سالۆخەتێن مەزنییێ؟ خودێ گۆتە وان: یا ئەز دزانم هوون نوزانن.

و دو خال ل سەر ڤی بناخەیی دئێنە دانان:

ئـ- مالداری مافەکێ بێ توخووب نینە، بەلکو ئەو دان و قەنجییا خودێیـە، لـەو دڤێت ب باشی سەرەدەری د گەل بێتەکرن، و ب ڕەنگەکێ وەسـا مفـا ژێ بێتـە وەرگـرتن کـو خێـر و خوەشی پێ بگەهتە خودانێ مالی و جڤاکا مرۆڤان.

ب- ئارمانج ژ مالدارییێ ئاڤانکرنا ئەردی و خوەشکرنا ژیانا خەلکێ وییە.

٢- **بناخەیێ بەرپرسییێ ل ڕۆژا قیامەتێ**: دیتنا ئابۆرییێ د ئیسلامێدا ل سەر وێ چەندێ دئێتە ئاڤاکرن، خەلکی باوەری هەبت کو پێشڤەبرن و وەرارا ئابۆری، و سەرەدەرییا دادپەروەر و پاک تشتەکێ باشە، چونکی ئەو دبتە ژێدەرێ مفادارییا دورست، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِن كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِي ٱلْأَرْضِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾﴾ القصص/٧٧ ، **ئانکو**: ب وی مالێ خودێ دایە تە، تو خێرا ئاخرەتێ بۆ خوە بخوازە، و تو بارا خوە ژ دنیایێ ژی ژ بیر نەکە، کو خوەشییێ ب تشتێ حەلال ببەی بێ زێدەگاڤی، وتو ب دانا خێران قەنجییێ د گەل خەلکی بکە، هەر وەکی خودێ ب ڤی هەمی مالی قەنجی د گەل تە کری، و تشتێ خودێ ل سەر تە حەرامکری ژ تەعداییێ ل سەر خەلکی تو نەکە، هندی خودێیە حەز ژ خرابکاران ناکەت.

گریدانا مالی ب خرابکارییێڤه د ڤێ ئایەتێدا، ئیشارەتەکە بۆ هندێ، کو چ گاڤا بازرگانی ژ دەرڤەیی چارچۆڤێ دینی هاتەکرن، و مال و سامان هاتە کۆمکرن و د رێکا مفایێ گشتیدا نەهاتە خەرجکرن، ئەو دێ بتە دەرگەهـ بۆ ستەم و گونەهـ و خرابییێ.

و ل سەر ڤی بناخەیی ژی دو خال دئێنە دانان:

ئـ- مرۆڤ ب خوە چاڤدێرییا خوە بکەت، و حسێبێ د گەل خوە بکەت.

ب- پالدان ژ بۆ کارێ چاک ئەوێ د ڤێ دنیاییدا بەرهەم پێڤە بێت.

٣- **بناخەیێ ناڤنجییێ**: ئیسلام داخوازێ ژ دووکەڤتییێن خوە دکەت کو ئەو د ژیانێدا ناڤنجی بن، ئانکو: مرۆڤ ل ناڤبەرا خوەدوورکرنێ ژ خوەشییێن دنیایێ، و زەعێکرنا مالێ زێدە بۆ ب دەستڤەئینانا خوەشی و ئارەزوویان ناڤنجی بن.

خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَلَا تَجۡعَلۡ يَدَكَ مَغۡلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبۡسُطۡهَا كُلَّ ٱلۡبَسۡطِ فَتَقۡعُدَ مَلُومٗا مَّحۡسُورًا ﴿٢٩﴾﴾ الإسراء/٢٩ ، **ئانکو**: تو دەستێ خوە ژ دانا خێران ئێکجار نەگرە، و تو هند ییێ دەستبەردایی ژی نەبە، کو ژ شیانا خوە زێدەتر مالی بدەی، ڤێجا خەلک لۆمەی تە بکەن و تو د مالدا لۆمەلێکری بمینی، و پەشێمان ببی سەرا دەستبەردان وپووچکرنا مالێ خوە.

و ل سەر ڤی بناخەیی ئەڤ خالە دئێنە دانان:

ئـ- ئازادییا مالدارییێ.

ب- ئازادییا کارکرنا ب مالی.

پ- ئازادییا هلبژارتنا چالاکییێن ئابۆری و کارێ مفادار.

ئەڤە هەمی د چارچۆڤێ شیرەتێن ئیسلامی و پاراستنا یاساییدا دئێنەکرن، بێ زیانەک بگەهتە خەلکی و مالێ وان.

٤- **بناخەیێ نە زیان و نە زڤراندنا زیانێ ب زیانێ (لا ضرر و لا ضرار)**: چێ نابت مرۆڤ زیانێ بگەهینتە مالێ خەلکی، ئەگەر خوە ئەو زیانێ ژی بگەهیننێ، چونکی نابت زیان ب زیانێ بێتە چارەکرن، بەلکو دڤێت پەنا بۆ دادگەهێ بێتەبرن، دا ئەو مافێ مرۆڤی بستینت، ئەڤە بۆ هندێیە دا رێ ل خرابییێ بێتەگرتن، و دەرگەهێ ستەم و تۆلستاندنێ د جڤاکێدا نەئێتە ڤەکرن، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَلَا تَبۡغِ ٱلۡفَسَادَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ﴾ القصص/٧٧، **ئانکو**: وی تشتێ خودێ ل سەر تە حەرامکری ژ تەعداییا ل سەر خەلکی تو نەکە، هندی خودێیە حەز ژ خرابکاران ناکەت.

و ل سەر ڤی بناخەیی دو خال دئێنە دانان:

ئـ- دڤێت چالاکییێن ئابۆری مفادار بن، و زیان پێ نەگەهتە کەسێ.

ب- جهئینانا ئارمانجێن ئابۆری ژ بۆ پێشڤەبرنا جڤاکێ بت.

٥- **بناخەیێ کار و خەلاتی**: د ئیسلامێدا کار ئەرکە، و عیبادەتە ژی، ل سەر ڤی بناخەیی هەر کەسەک ل دووڤ شیانا خوە دڤێت کاری بکەت، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿وَقُلِ ٱعۡمَلُواْ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمۡ وَرَسُولُهُۥ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۖ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ﴾ التوبة/١٠٥ ، **ئانکو**: هەی پێغەمبەر، تو بێژە وان: کاری بکەن، خودێ دێ کارێ هەوە بینت وپێغەمبەرێ وی وخودانباوەر ژی، و ل ڕۆژا قیامەتێ هوون دێ زڤرنە نک وی ئەوێ تشتێ ئاشکەرا و ڤەشارتی دزانت، و ئەو دێ بۆ هەوە بەحسێ وی کاری کەت ئەوێ هەوە دکر.

و ل سەر ڤی بناخەیی دو خال دئێنە دانان:

ئـ – پالدان ژ بۆ کار و بەرهەمئینانێ. ب – مافێ وەرگرتنا کرێ بەرانبەر کاری.

٦- **بناخەیێ پێشخستنا پێدڤییێن فەر (الحاجات الضرورية)**: د فقهێ ئیسلامیدا پێدڤییێن مرۆڤی سێ پەیسکن:

ئـ- پێدڤییێن سەرەکی: و ئەڤە ئەو تشتن ئەوێن مرۆڤی هەوجەیی پێ هەیی، دا دین و ژین و مال و عەقل و ناموسا خوە بپارێزت.

ب- پێدڤییێن ساناهییێ پەیدا دکەت: و ئەڤە ئەون ئەوێن ژینا مرۆڤی خوەشتر و ساناهیتر لێ دکەن، هەر چەندە ئەو نە ژ پێدڤییێن ژیانێ یێن فەرن.

پ- پێدڤییێن جوانکەر: و ئەڤە ئەون ئەوێن ژیانا مرۆڤی پێ ب خەمل دکەڤت و جوان دبت، هەر چەندە ژیان بێ وان ژی ب رێڤە دچت.

و ل سەر ڤی بناخەیی ئەڤ خالە دئێنە دانان:

ئـ- دانەناساندنا ڤان هەر سێ پێدڤییان.

ب- دیارکرنا پێشخستنا وان پێدڤییێن فەرتر بۆ ژیانێ.

پ- بەلاڤکرنا کەرەستەیێن ئابۆری ل دووڤ ئاستێ وەبەرهێنانێ و هەوجەییا جڤاکێ بۆ وان پێدڤییان. ئانکو: ڤەگوهاستن ژ پەیداکرنا پێدڤییەکێ بۆ ئێکا دی ل دووڤ شیانا جڤاکێ د دابینکرنا واندا.

چالاکی:

دیتن و بۆچوونا ئیسلامێ ل دۆر مەسەلەیێن ئابۆری ل سەر کۆمەکا بنستران هاتییە دانان، وەکی مە ئاشکەرا کری، تو بێژی ئەڤ بنسترە چارەیەکا کریاری بن بۆ واقعێ ئابۆری یێ کوردستانێ؟ ب بەلگە دەربرینێ ژ بۆچوونا خوە بکە.

وانەیا چاردەیێ

پێکێن گشتی یێن شەریعەتێ ئیسلامێ
د مەسەلەیێن ئابۆریدا

کۆمەکا پێکێن (قاعیدەیێن) گشتی هەنە کار پێ دئێتە کرن، دەمێ شەریعەتێ ئیسلامی ئەوێ پەیوەندی ب ئاراستەکرنا چالاکییێن ئابۆریڤە هەی دئێتە دانان، و ئەو پێکێن گشتی یێن شەریعەتێن دی ژییە، و ئەڤە هندەک ژ وان پێکانە:

١- کار ب ئارمانجانە (الأمور بمقاصدها): ئانکو: هەر کارەک ب وێ ئارمانجێ دئێتە پیڤان ئەوا خودانێ وی پێ هەی، چ ئەنجامێن وی کاری باش بن یان نە.

٢- ساناهیکرن و نەهێلانا تەنگاڤییێ (التیسیر و رفع الحرج): ئانکو: ئەحکامێن شەرعی و ئەو دەقێن یاسایی ئەوێن ژ وان ئەحکامان دئێنە وەرگرتن ساناهی بن، و د شیاندا بن و - بێ تەنگاڤییەکا زێدە - بێنە جهئینان.

٣- زیان دئێتە پاشدابرن و ڕاکرن (الضرر یزال): ئانکو: دڤێت ئەو یاسایێن دئێنە دانان د خزمەتا خەلکیدا بن، و هەر تشتەکێ زیانا وی خەلکی تێدا بت، ئەو یاسا ژ وان بدەتە پاش، بەلێ نابت زیانەک ب زیانەکا دی بێتە پاشدابرن و ڕاکرن.

٤- باوەری ب گومانێ نائێتە پاشدابرن و ڕاکرن (الیقین لا یزول بالشک): ل دووف ڤی قاعیدەیی بناخە د مرۆڤیدا بێگونەهییە، و د تشتاندا حەلالییە.

٥- کار ب عرف و عەدەتی دئێتە کرن (العادة محکمة): ئانکو کار ب وی تشتی ئەوێ خەلک ل سەر چووین و بۆ وان بوویە عەدەت دئێتە کرن، د وان مەسەلەیاندا ئەوێن چو دەقێن ئیسلامی تێدا نەهاتین، و ئەو دبنە پیڤک بۆ دانا بڕیاران، ب مەرجەکی ئەو عەدەت دژی وان مەرجان نەبن ئەوێن هەردو ئالی و ڕەخێن گرێبەستێ ل سەر پێکهاتین.

گرنگییا ڤان پێک و قاعیدەیان یا هندێیە کو ئەو دبنە ژێدەر بۆ ڕێکخستنا پەیوەندی و گرێبەست و ڕێ و ڕەسمێن سیستەمێ بەنکدارییا ئیسلامی.

پسیار:

- وان پێک و قاعیدەیان بێژە، ئەوێن دبنە ژێدەر بۆ ڕێکخستنا پەیوەندی و گرێبەست و ڕێ و ڕەسمێن سیستەمێ بەنکدارییا ئیسلامی.

پشکا چارێ

ئاييناسى - ئێزدياتى

وانەیا پازدەیێ

ئێزدیاتی

کورتییەک ژ ئایینێ ئێزدیاتییێ

ئێزدیاتی ئێک ژ وان دینانە ئەوێن ژ مێژە ل کوردستانێ هەین، و ل دۆر رەهـ و ریشالێن ڤی دینی چەند بۆچوونێن جودا هەنە، و هندەک نڤیسەر گرێدانەکێ د ناڤبەرا ڤی دینی و (یەزیدێ کورێ موعاویە)یدا پەیدا دکەن، و هزر دکەن ل دەستپێکێ ب رێکا هندەک پیرێن سۆفییان گازی بۆ دهاتەکرن، پاشی ب دەستێ شێخ (شەمسەددینی) هندەک تشت لێ هاتنە زێدەکرن، هەتا بوویە دینەکێ خوەسەر.

بەلێ هندەک شارەزایێن ئێزدییان نوکە بۆ هندێ دچن، کو ئێزدیاتی ئێک ژ دینێن کەڤنە ل کوردستانێ، و ئەو دبێژن: ئەڤ دینە بەری زەرادەشتییێ هەبوو، و رەهێن وی بۆ مەزدایی و میترائییێ دزڤرن، کو گرنگییەکا زێدە ددا رۆژێ، و باوەری ب خودایەکێ ب تنێ دئینا دگۆتێ: (ئێزی، یەزدان) ئانکو: خودێ، و دبێژن: ناڤێ ئێزدیاتییێ ژ ڤێ چەندێ هاتییە. و هەر ئەو دبێژن: پەیڤا ئێزیدی ل سەردەمێ سۆمەری و بابلییان ب رامانا گیانێ پاک و ئەوێن ل سەر رێکا راست دچن هاتییە.

کوردستان مەلبەندێ پەیدابوون و بەلاڤبوونا ڤی دینی بوو، و گەلەک ژ خەلکێ کوردستانێ ل سەر ڤی دینی بوون، و پەرستگەهێن پیرۆزێن ڤی دینی ل کوردستانێنە، و گرنگترینێ وان پەرستگەهان، پەرستگەها (لالش)ە، و هەتا ئەڤرۆ ژی گەلەک پەرستگەهێن وان یێن دی هەنە دکەڤنە کوردستانا عیراقێ، و پترییا دووکەڤتییێن ڤی دینی ژ کوردانە، و ژ بلی کوردستانا عیراقێ، ئەو ل سووری و تورکی و رووسی و لوبنانێ و هندەک وەلاتێن ئەوروپی ژی دژین.. و وان د دیرۆکێدا چەند میرنشین هەبوون، وەکی: داسنی و ئادیان، و نوکە ب ناڤێ ئێزیدخانێ دئێتە ناسین.

ئێزدی باوەرییێ ب پێکڤەژیانێ دئینن، کو هەمی کەس ب برایینی د گەل ئێک بژین، و ئەو دینەکێ گرتییە، چونکی ئەو رێ نادەنە کەسێ بچتە سەر دینێ وان، و ئەو رێزێ ل بیر و باوەرێن هەمی دین و ئایینێن دی دگرن، چونکی ئایین بۆ چاکسازی و خزمەتا مرۆڤانە.

چین و تەخەیێن ئێزدییان:

د ئێزدیاتییێدا هەر چین و تەخەیەک ژ کۆمەکا مرۆڤان پێک دئێت، ئەرکێن وان رێڤەبرنا رێ و رەسمێن ئایینیە، و هەر تەخەیەکێ ل نک ئێزدییان تایبەتمەندییا خوە هەیە، و جودا ژ ئایینێن دی. د ئێزدیاتییێدا پالدانا مرۆڤی بۆ هەر تەخەیەکا هەبت ب ئاوایێ میراتگرییێ چێ دبت، ئانکو: باب بۆ عەیالی ڤەدگوهێزت، و ژنئینان و شووکرن د ناڤبەرا هندەک ژ ڤان تەخەیاندا، کارەکێ دورست نینە.

ئێزدی دبنە سێ تەخە، ئەو ژی ئەڤەنە:

١- **پیر**: ئەو رێبەرێ ئایینیە، کارێ وی فێرکرن و بەلاڤکرنا بیر و باوەرێن ئێزدیاتییێیە د ناڤ جڤاکێدا، و هەر پیرەکی کۆمەکا موریدان هەنە، هەر سال، ئەو بۆ فێرکرنێ ل سەر وان دگەرت، و گرفتارییێن وان چارەسەر دکەت، و خێر و خێراتێن وان کۆم دکەت. و تەخەیا پیران ژ چەند مالباتێن سەرەکی پێک دئێت، و هەژمارا وان نێزیکی (٤٠) مالباتانە، ژ وان: پیر هەسەن مەما، پیر شالیار، پیر رەشێ حەیران، پیر هاجیال، پیر مهەمەدێ رەشا.

٢ - **شێخ** : ئەو ژی رێبەرێن ئایینینە، و ئەو ژ سێ مالباتانە: (ئادانی، شەمسانی، قاتانی) و هەر ئێک ژ وان تایبەتمەندییا خوە هەیە ژ ئالییێ پێک و بهایێ ئایینیڤە، و ژنئینان و شووکرن د ناڤبەرا واندا ژی دورست نینە. ژ مالباتێن ڤێ تەخەیێ: شێخادی، شێخ حەسەن، شێشەمس، شێخ فەخر، شێخوبەکر، شێخ براهیمێ خورستانی.

٣ - **مورید**: و ئەڤ خەلکێ عامینە ژ ئێزدییان، و ئەو بیر و باوەرێن خوە ژ پیر و شێخان وەردگرن، و هەر ئێزدییەکی دڤێت پیرەک و شێخەک هەبت، و ژنئینان و شووکرن د ناڤبەرا موریداندا دورستە.

پەرستگەها لالـــش

پیرۆزترین پەرستگەها ئێزدییـان لالشـە، ئـەوا دکـەڤتـە گـەلییێ لالـش ل ناڤبـەرا سـێ چیایـان، ل جهـەکێ تـژی داروبـار و کەسکاتی. ل دۆر (لالـش)، ئێـزدی د قـەولێن خـوەدا دبێژن: ئەو هێڤێن، یان هەڤیرترشێ ئەردییە، و د زمانێ ئاڤێستاییدا ئـەو ژ دو پارچـەیان پێک دئێت: (لالـە) ئـانکو: چـرا، و (هشـە) ئـانکو: ڕۆنـاهی، و هـەردو پێکڤـە دبنـە: چرایـێ گەش، یان ژێدەرێ ڕۆناهییێ.

ل پەرستگەها لالش هـەژمارەکا هێمـا و شوونوارێن کـەڤن، و نیگـارێن ل سـەر بـەران هاتینە کۆلان، و ب ئاشکەرایی دئێنە دیتن، کو ل سـەر دەمـێ (شـێخادییێ کـوڕێ موسـافر) هاتینـە نـووژەنکرن و زێـدەکرن.. و گرنگییـا ڤـێ پەرسـتگەهێ ل نـک ئێزدییـان ژ بـەر ڤـان ئەگەرانە:

١- ب دیتنا ئێزدییان لالش ئەو هێڤێنە ئەوێ ئەرد پێ مەهی.

٢- کانییا سپی ل ڤی جهییە، و ئەو ل نک ئێزدییـان کانییـەکا پیـرۆزە، و هـەر ئێزدییـەک دڤێت ب ئاڤا وێ بێتە مۆرکرن (تێهەلاندن – تەعمیدکرن) وەک فەرزەکا تەریقەتێ.

٣- لالش ڕووگەهـ و جهێ حەجا ئێزدییانە، هەر ئێزدییـەک دڤێت قەست بکـەتێ، (ئەگـەر خوە جارەکێ ژی د ژییێ خوەدا).

٤- گەلەک ڕێ و ڕەسمێن جەژن و هلکەڤتنێن ئێزدییان ل لالش دئێنە گێڕان.

٥- مەزار و گومبەدێن گەلەک خـاس و چـاکێن ئێزدییـان ل ڤـی جهینـە، و بـەری هـەمییان شێخادی ب خوە.

پەرستگەها لالش

کتێبێن پیرۆز ل نک ئێزدییان

ل نک ئێزدییان دو کتێبێن پیرۆز هەنە: موسحەفا ڕەش، و جەلوە. و ئەڤ هەردو کتێب بەرزەنە، و نەهاتینە دیتن، و دبێژن: ناڤەڕۆکا (موسحەفا ڕەش) ل دۆر هەبوونا خودێ دزڤرت، و هەبوونا فریشتەیان، و چاوانییا ئافراندنا گەردوون و بوونەوەران، و ئەو بەحسێ ئەرک و کارێن ئێزدییاتییێ دکەت. و هندەک جاران دبێژنێ: (قەرەفورقان) ئانکو: فورقانا ڕەش.

و ئێزدی ل وێ باوەرێنە کو ئەڤە کتێبەکا ئاسمانییە، ب ڕێکا وەحییێ هاتییە، دا گۆتنا خودێ بگەهینتە ئێزدییان، و قەولێن ئێزدییان هندێ دگەهینن کو ئەو کتێبەکا ئاسمانییە خودێ بۆ مەلک فەخرەددین هنارتییە.

و کتێبا (جەلوە) ژ دانانا (شێخ حەسەن)ە، ئەوێ بۆ دانانا وێ شەش سالان کەڤتییە خەلوەیێ، تێدا بەحسێ ئێکینییا پەرستنا خودێ دکەت، و چاوانییا دانانا تاووس مەلەکی وەک مەزن بۆ ملیاکەتان، و ئەو بەحسێ چاوانییا کرنا ئەرک و ڕێ و ڕەسمێن دینی دکەت، و هەژمارەکا شیرەتان تێدا هەنە. ئەڤ بیر و باوەرە ب ئاوایەکێ ئەدەبی و د کراسێ (قەول) و (بەیتان)دا هاتینە دانان.

و پشتی نەمان و بەرزەبوونا ڤان هەردو کتێبان، ناڤەڕۆکا وان ب ڤەگوهاستنا زارەکی هاتینە پاراستن، ب ڕێکا (قەولبێژان) وەکی: شێخ فەخر، پسێ جەم، پیر ڕەشێ حەیران.. و هندەکێن دی، و ئەڤ قەولە ل سەر زارێ خەلکی دەست بۆ دەستی هاتینە ڤەگێڕان، هەتا دووماهییێ هاتینە نڤیسین.

و ل دۆر بەرزەبوونا ڤان هەردو کتێبان، ئێزدی دبێژن: ژ بەر وی کاودانێ سەخت ئەوێ ئەم تێرا بۆرین، و وان هەمی فەرمانێن دژی مە هاتینەدان، ئەڤ کتێبە بەرزەبووینە، بەلێ ناڤەڕۆکا وان، کو بناخەیێ ئێزدییاتییێیە، قەوالێن مە پاراستییە.

(جڤاتا ڕووحانی یا بلند)

جڤاتا ڕووحانی بلندترین دەستهەلاتە ل نک ئێزدییان، و ئەو ژ کۆمەکا زەلامێن ئایینی پێک دئێت، و میرێ ئێزدییان سەرۆکاتییا وێ دکەت، و ئەڤ جڤاتە، چاڤدێرییێ ل هەمی کاروبارێن ئایینی و جڤاکی دکەت، و بەرێ دگۆتنە ڤێ جڤاتێ (مەحفەل) و بارەگەهێ سەرەکییێ وێ، ل پەرستگەها لالشە، و ئەو ژ ڤان کەسان پێک دئێت:

١- میرێ ئێزدییان: سەرۆکێ جڤاتا ڕووحانی یا بلندا ئێزدییانە، ئەو کاروبارێ ئایینی و یێ دنیایێ یێ ئێزدییان ب ڕێڤە دبەت، و ل باژێرکێ باعەدرێ ئاکنجییە، و دڤێت ژ مالباتا میران بت.

٢- ئختیارێ مەرگەهێ: ئانکو بابا شێخ، کو بلندترین پێکا ئایینی و ڕووحانی یا ئێزدییانە، و ئەو ژ شێخێن شەمسانییە، ژ مالباتا شێخ فەخرییە، و ڕێبەرییا ئێزدییان دکەت، و ل چلێ هاڤینێ و چلێ زڤستانێ یێ ب ڕۆژییە، و سالێ دو جاران ل سەر ئێزدییان دگەڕت دا بیر و باوەران نیشا وان بدەت و گرفتارییێن وان چارەسەر بکەت، و بەرێ وان بدەتە چاکی و خێرخوازییێ، و بابا شێخی ب خوە ژی جڤاتەکا تایبەت هەیە، مەزنەزەلامێن ئایینی ئەندامن تێدا، و دبێژنێ: جڤاتا بابا شێخ، و ئەڤ پێکە هەتا ڕادەیەکێ وەکی پێکا (پاپا)یە د دینێ مەسیحییاندا، و ئەو ب ڕێکا میراتگرییێ د ناڤ مالباتا شێخ فەخریدا دگەڕت، بەلێ هلبژارتنا کەسەکی بۆ ڤێ پێکێ ب ڕێکا هلبژارتنێیە.

٣- شێخێ وەزیر: ژ شێخێن شەمسانییە ژ مالباتا شێخ شەمسی، و وی پێکەکا بلند و تایبەت د دینێ ئێزدییاندا هەیە، و ئەو ئێک ژ ئەندامێن جڤاتا ڕووحانییە.

٤ - **پێشیمامێ مەرگەهێ**: ئەو ژی ژ شێخێن شەمسانییە ژ مالباتا شێخ شەرەفەددینە، ئەندامێ جڤاتا بلندا ڕووحانییە، هەر وەسا ئەندامێ جڤاتا بابا شێخە.

٥ - **نەقیب**: ژ تەخەیا پیرانە، ئەندامێ جڤاتا ڕووحانییە، و د گەل گێڕانا تاووسییە.

٦- **بابێ گاڤان**: ژ تەخەیا شێخانە، ژ مالباتا ئامادینە، ئەندامێ جڤاتا ڕووحانی و جڤاتا بابا شێخە، و دڤێت ئەو کەسەکێ شارەزا و زانا بت د ئێزدییاتییێدە.

٧- **مەزنێ قەوالان**: ژ تەخەیا موریدانە، و دڤێت شارەزاییەکا زێدە د قەولاندا هەبت، و دڤێت د گەل گێڕانا تاووسی بت.

٨- **بابێ چاویش**: دەروێشەکێ پەرستگەها لالشە، هەمی ژیانا خوە بۆ خزمەتا پەرستگەهێ تەرخان دکەت، و خوە ژ هەمی خوەشییێن دنیایێ ددەتە پاش و ژنێ نائینت، و ب تنێ خزمەتا دینی دکەت.

٩- **سەردەرێ پەرستگەها لالش**: ژ مالباتا شێخ بەکرایە، و دبت ئەو موریدەک ژی بت ژ تەخەیا فەقیران، ئەرکێ وی یێ سەرەکی خزمەتا پەرستگەها لالشە.

هێژایی گۆتنێیە جڤاتا بلندا ڕووحانی وەکی دەستهەلاتەکا دینی و دونیاییە د ناڤ ئێزدییاندا، و وێ دەستەکەکا شیرەتکار هەیە ژ (٣٠) کەسێن شارەزا و بسپۆر و ڕەوشەنبیر و ئۆلدار پێک دئێت، هاریکارییا جڤاتا بلندا ڕووحانی دکەن بۆ هەر کارەکێ پێدڤی.

جەژنێن ئایینی یێن ئێزدییان:

ئێزدییان هەژمارەکا جەژنێن خوە یێن تایبەت هەنە، ڕێ و ڕەسمێن هندەک ژ وان ل پەرستگەها لالش دئێنە گێران، و هندەکێن دی ل جهێن دی دئێنە گێران، ژ وان جەژنان.

١- جەژنا سەرسالێ: و ئەو کەڤنترین و پیرۆزترین جەژنا ئێزدییانە، ژ بەر کو ئەو جەژنا دەستپێکا ئافراندنا دنیاییێە، ئەڤ جەژنە دکەڤتە چارشەنبا ئێکێ ژ هەیڤا نیسانێ ب سالنامەیا ڕۆژهەلاتی، (سێزدە ڕۆژێن سالنامەیا زایینی بەری یێن سالنامەیا ڕۆژهەلاتینە). و دبێژنە ڤێ چارشەنبێ: (چارشەنبووا سۆر)، و ل ڤێ جەژنێ هەمی ئێزدی جلکێن جوان دکەنە بەر خوە، و چەند ڕێ و ڕەسمێن تایبەت ب ڤێ جەژنێڤە هەنە وەکی: هلکرنا سەدان چرا و شەمالکان ل پەرستگەها لالش، و ڕەنگکرنا هێکان، و بیتانۆکێن سۆر ب دەرگەهانڤە دکەن، و ل ڤێ ڕۆژێ گەلەک یاری دئێنەکرن، وەکی: هێکانێ و کابانێ.. و هەر ل ڤێ جەژنێ، ئێزدی دچنە ناڤ دەخل و دانی بۆ سەیران و بەرەکەتێ، و د ڤێ هەیڤێدا کو نیسانە ژنئینان ل نک ئێزدییان دورست نینە، چونکی نیسان وەکی ئەو دبێژن بووکا سالێیە، هەر وەسا کۆلانا ئەردی ژی ل ڤێ هەیڤێ چێ نابت، و ل ڤێ جەژنێ ڕەنگەکێ تایبەتێ نانی هەیە دبێژنێ: سەوک، ئەو د گەل شیری ل سەر هەژاران دئێتە لێکڤەکرن.

٢- جەژنا چلێ هاڤینێ: ئێک ژ وان جەژنانە ئەوێن ڕێ و ڕەسمێن وێ ل پەرستگەها لالش دئێنە گێران، ئەڤ جەژنە دکەڤتە ڕۆژێن (٣٠) تیرمەهێ هەتا (٢) تەباخێ ب سالنامەیا زایینی، بەری ڤێ جەژنێ زەلامێن ئایینی و هەچییێ بڤێت چل ڕۆژان ب ڕۆژی دبن، و هەر ل ڤێ جەژنێ ئێزدی دچنە پەرستگەها لالش بۆ پشکدارییێ د ڕێ و ڕەسمێن ڤێ جەژنێدا وەکی هلکرنا چرا و شەمالکان، و گێرانا سەمایێ، و گۆتنا قەولان ل بەر دەنگێ دەف و شەبابێ.

٣- جەژنا چلێ زڤستانێ: ئەڤ جەژنە دکەڤتە (٢) هەیڤا شوواتێ ب سالنامەیا زایینی، و ڕێ و ڕەسمێن ڤێ جەژنێ وەکی یێن جەژنا چلێ هاڤینێ بۆ دەمێ سێ ڕۆژان ل پەرستگەها لالش دئێنە گێران.

٤- جەژنا جەمایێ: و ئەڤە ژ جەژنێن کەڤنێن ئێزدییانە، حەفت ڕۆژان ڤەدکێشت، ژ (٦ – ١٢) چرییا ئێکێ ب سالنامەیا زایینی، و ڕێ و ڕەسمێن ڤێ جەژنێ ل پەرستگەها لالش دئێنە گێران، ل هەمی ئێڤاران چرا و شەمالک دئێنە هلکرن، و هەر ڕۆژ ڕێ و ڕەسمێن

سەمایێ دئێنەکرن، و ڕەنگەکێ تایبەتێ خوارنێ کو دبێژنێ: (سمات) دئێتە لێنان، و ب هزاران ئێزدی ژ هەمی جهان قەستا پەرستگەها لالش دکەن بۆ پشکدارییێ د ڤێ جەژنێدا. ل ڕۆژا چارێ پەری (کو پەڕۆکەکێ تایبەتە) د ئاڤا کانییا سپی دئێتە هلاندن (مۆرکرن)، پاشی ب سەر مەرقەداندا دگرن، و ل ڕۆژا پێنجێ ڕێ و ڕەسمێ (قەباغێ) دئێتە گێڕان، کو گایەکە بۆ خوداوەندێ ڕۆژێ دکەنە قوربان، و ل ڕۆژا شەشێ ڕێ و ڕەسمێ کراسگوهۆڕینا (شێخادییێ کوڕێ موسافر) دئێتە گێڕان، و ل ڕۆژا دووماهییێ هێمایێ تاووسی دئێتە جوانکرن، و ئەو وە هزر دکەن کو هەچییێ پشکدارییێ د ڤێ جەژنێدا بکەت، گونەهێن وی هەمی ژێ دچن.

٥- جەژنا ڕۆژییێن ئێزی: پشتی سێ ڕۆژان ژ ڕۆژیگرتنێ، ل ڕۆژا چارێ ئەڤ جەژنە دئێت، کو دکەڤتە ئەینییا سێیێ ژ هەیڤا کانوونا بچووک، و مەبەست ژ ڕۆژیگرتنێ جهئینانا فەرزەکا تەریقەتێیە، و خێرەکە بۆ خودێ، و بۆ هندێیە دا مرۆڤ هەست ب برسێ بکەت و هاریکارییا هەژاران بکەت، و ل ڤێ جەژنێ ئێزدی سەرا مەزارێن خاس و چاکێن خوە ددەن.

٦- جەژنا بیلندە: ئەڤ جەژنە ئێک ژ جەژنێن کەڤن و دێرینە، ل دووماهییا وەرزێ چاندنێ دئێت، دکەڤتە ئەینییا ئێکێ ژ هەیڤا کانوونا مەزن ب سالنامەیا زایینی، چەند ڕێ و ڕەسمێن تایبەتێن وێ هەنە، وەکی دورستکرنا (سەوکان) و بەلاڤکرنا وان، و لێنانا هندەک خوارنێن تایبەت وەکی (کەشک، کشام، شلک) و (خەولێرە) کو ڕەنگەکێ نانییە مێویژەکێ دکەنە د ناڤدا، و ل ئێڤارییا جەژنێ ل دووڤ هەژمارا ئەندامێن خێزانێ دئێتە لێکڤەکرن، و ئەوێ مێویژ بگەهتێ ژ بەرێ سەرۆکێ (مالخوێ) مالێڤە دئێتە خەلاتکرن. هەر وەسا ل ئێڤارا جەژنێ ئاگر دئێتە هلکرن و دبێژنێ: (گوڕکا گای) و هەر ئێک سێ جاران خوە د سەرڕا دهاڤێت، دا گونەهێن وان بێنە سۆتن، وەکی ئەو هزر دکەن.

٧- جەژنا خدر لیاس: ئەڤ جەژنە دکەڤتە پێنجشەنبا سێیێ ژ هەیڤا شوواتێ (سوباتێ) ب سالنامەیا زایینی، و ئەوێن ناڤێن وان خدر یان ئلیاس سێ ڕۆژان ب ڕۆژی دبن، و ل ڕۆژا چارێ دبتە جەژن، و گەلەک ڕێ و ڕەسمێن تایبەت ب ڤێ جەژنێڤە هەنە، وەکی چێکرنا (قەلاتکێ) کو ژ براژتنا هندەک گەنم و جەهـ و گارس و نۆکان پێک دئێت، پاشی وان هەمییان پێکڤە دهێرن و دبێژنێ (پێخوون)، و ل سپێدەیا جەژنێ خوارنەکێ ژ ساڤارێ چێ دکەن دبێژنێ: (چەرخووس). و د ڤێ جەژنێدا ڕاڤ و نێچیر و سەربڕینا گیانداران گونەهە، وەک ڕێزگرتن بۆ خدر و نەبی ئلیاس، کو ل نک وان ئەو دو مرۆڤێن چاکن.

٨- جەژنا قوربانی: و ئەڤ جەژنە دزڤرتە سەردەمێ ئیبراهیم پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن)، رێ و رەسمێن ڤێ جەژنێ ل پەرستگەها لالش دئێنە گێران، و ل نک وان وەیە کو دەمێ ئیبراهیم پێغەمبەری ڤیایی کورێ خوە (ئیسماعیل) سەرژێ بکەت، وەک جهئینان بۆ وێ سۆزێ یا وی داییە خودێ، دەمێ وی ئەو ژ ئاگرێ نەمروودی رزگارکری، ڤێجا د پێش (ئیسماعیل)ڤە خودێ بەرانەک بۆ وی هنارت، دا ئەو وی بکەتە قوربان، لەو هەر مالەکا ئێزدی دڤێت ل ڤێ رۆژێ بەرانەکی بکەتە قوربان.

پسیار:

١- بوچ پترییا رێ و رەسمێن بونەکانی جەژنێن ئێزدییان ل پەرستگەها لالش دئێنە ب رێڤەبرن؟

٢- ئێزدییان چەند جەژنێن تایبەت هەنە؟ بهەژمێرە.

پێڕست

ز	بابەت	بەرپەڕ
١	پێشگۆتن	٣
٢	وەرزێ ئێکێ	٥
٣	پشکا ئێکێ - باوەرناسی	٧
٤	وانەیا ئێکێ — باوەری و ب ڕامانخستنا ژیانێ	٩
٥	وانەیا دویێ — باوەری و ئەرێنیبوون د ژیانێدا	١٢
٦	وانەیا سێیێ — پالدەرێن ئەرێنیبوونێ د ژیانێدا	١٥
٧	پشکا دویێ : ئیسلام و پەروەردەیا سیاسی	١٩
٨	وانەیا چارێ — دادپەروەری	٢١
٩	وانەیا پێنجێ - شوورا	٢٦
١٠	وانەیا شەشێ — وەکهەڤی	٢٩
١١	وانەیا حەفتێ — دژاتییا ستەمێ	٣٣
١٢	وانەیا هەشتێ - ئاشتی	٣٥
١٣	وانەیا نەهێ - چاکسازی	٣٩
١٤	وانەیا دەهێ — هاریکارییا ژار و خیزانان	٤١
١٥	وەرزێ دووێ	٤٥
١٦	وانەیا یازدەیێ — ئیسلام و دیموکراسی	٤٧
١٧	وانەیا دوازدەیێ — وەکهەڤییا مللەتان ب دیتنا ئیسلامێ	٤٩
١٨	پشکا سێیێ : سالۆخەتێن گشتی یێن دیتنا ئیسلامی بۆ سیستەمێ ئابۆری	٥٣
١٩	وانەیا سێزدەیێ — بناخەیێن دیتنا ئیسلامێ بۆ مەسەلەیێن ئابۆری	٥٥
٢٠	وانەیا چاردەیی — پێکێن گشتی یێن شەریعەتێ ئیسلامێ د مەسەلەیێن ئابۆریدا	٥٨
٢١	پشکا چارێ : ئایینناسی - ئێزدییاتی	٥٩
٢٢	وانەیا پازدەیێ - ئێزدییاتی	٦١
٢٣	پێڕست	٦٩